

Ardijejci

Krešić, Miško

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:159117>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-25**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

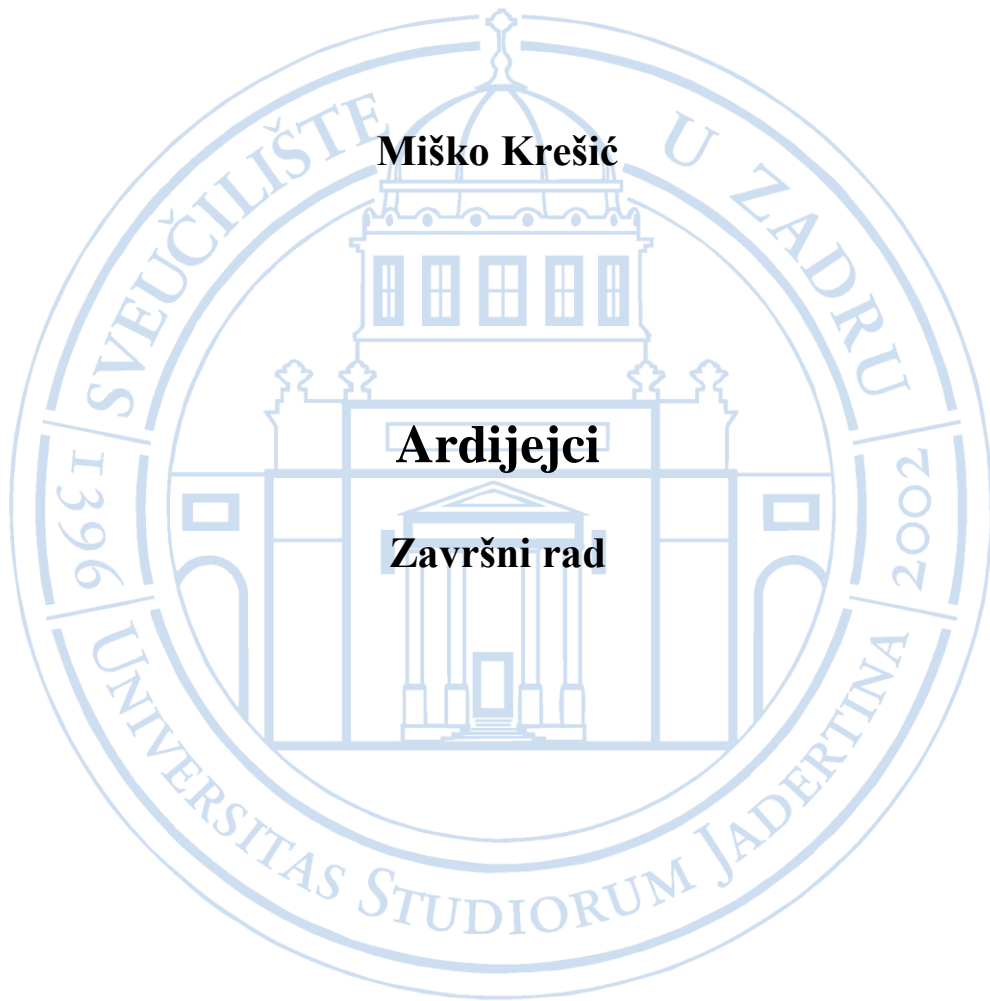
Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest
Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (jednopedmetni)

Miško Krešić

Ardijejci

Završni rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (jednopedmetni)

Ardijejci

Završni rad

Student/ica:

Miško Krešić

Mentor/ica:

Prof. dr. sc. Anamarija Kurilić

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Miško Krešić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Ardijejci** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 18. listopada 2018.

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Geografski položaj i granice Ardijejaca	6
2.1. Slani izvori	8
2.2. Problem „velikog jezera“	11
2.3. Granice do poraza u II. st. pr. n. e.	16
2.4. Ardijejci nakon poraza	24
3. Pomorstvo i gusarstvo	29
3.1. Vanjski uvjeti jačanja Ardijejaca kao pomorske sile	30
3.2. Ardijejci kao pomorska sila	32
4. Prvi Ilirski rat	35
4.1. Ardijejci i snaga	36
4.2. Kraljica Teuta, od vrhunca do poraza	39
4.3. Polibijev prikaz Teute	41
5. Zaključak	44
6. Sažetak	46
7. Popis literature	48
7. 1. Popis izdanja korištenih izvora	48
7. 2. Literatura	49

1. Uvod

Kada je riječ o Ardijejcima, ali i općenito o Ilirima, treba napomenuti da svi opisi proizlaze iz grčkih i rimskih izvora te da su oni u njima, a tako i historiografiji koja se bavi antičkom poviješću, nekako marginalizirani. Ipak, i kao takvi bude znatiželju nekolicine autora koji pokušavaju rekonstruirati njihovo postojanje i povijesnu ulogu. Ovaj rad prikazuje jedan ilirski narod, Ardijejce, kroz razmišljanja nekih stranih, ali i domaćih autora čiji se radovi uvelike oslanjaju na antičke izvore. Glavne teme ovog rada su diskusije o promjenama geografskog položaja naroda u povijesnom tijeku, zatim promišljanja i razmatranja o važnoj privrednoj grani Ardijejaca, gusarstvu koje je na kraju dovelo i do ilirskih ratova od kojih ovaj rad obuhvaća samo onaj Prvi i njegove posljedice.

Područje kojim se bavi ovaj rad može se geografski ograničiti na istočnu jadransku obalu od rijeke Neretve do Epira, a za odrednice povijesnog tijeka uzete su prve pojave Ardijejaca u izvorima, tj. IV. st. pr. n. e. i konačni poraz te prisilno preseljenje naroda u unutrašnjost u drugoj polovini II. st. prije nove ere. Najvažniji izvori za ovu temu svakako su Strabon, Apijan i Polibije, ali ne treba zanemariti ni pisanja Pseudo-Skilaka, Tita Livija, Teopompa i drugih.

Naravno, korištena literatura bazira se na navedenim izvorima te svaki autor nudi svoja tumačenja određenih informacija koje izvori donose. Najkorištenija literatura za izradu ovog završnog rada bili su radovi Fanule Papazoglu koja obuhvaća vrlo širok spektar tema vezanih za Ilire, pa tako i za Ardijejce, zatim veliku ulogu svakako je imalo i djelo M. Šašel Kos *Appian and Illyricum*¹ iz kojeg je preuzeto nekoliko karata usko vezanih za temu. Za određivanje granica naroda Ardijejaca važno je bilo i djelo J. Lučića *O migracijama ilirskog plemena*

¹ M. Šašel Kos, 2005.

Ardijejaca,² dok se za ardijejsko gusarenje usko veže *Pomorstvo Ardijejaca temelj njihove moći* autora M. Zaninovića.³

Knjige koje se općenito bave temom Ilira, kao što su Wilkesova knjiga *Iliri*⁴ te knjiga P. Cabanesa *Iliri od Bardileja do Gencija*,⁵ korištene su samo kada su relevantne za temu završnog rada, a valja još spomenuti i rad *Ilirska vladarica Teuta i Iliri u Polibijevom odlomku o rimskom poslanstvu u Iliriji*⁶ autorice A. Bajrić koja pristupa izvorima na drugačiji način od uobičajenog i pokušava prikazati kraljicu Teutu kao ženu u očima antičkog svijeta u kojem glavnu riječ vode muškarci.

² J. Lučić, 1966.

³ M. Zaninović, 1992.

⁴ J. Wilkes, 2001.

⁵ P. Cabanes, 2002.

⁶ A. Bajrić, 2014.

2. Geografski položaj i granice Ardijejaca

Problem istinitosti najstarijih izvora muči mnoge povjesničare, a to je slučaj i kod onih izvora što spominju Ardijejce jer je velika većina njih do nas došla prepisivanjem ili referiranjem na druge izvore. Promišljanja o Ardijejcima nerijetko su dovodila povjesničare do različitih zaključaka i pretpostavki do kojih su najčešće dolazili različitim tumačenjem izvora. Jedno od takvih pitanja je i pitanje geografske rasprostranjenosti naroda koji neki smještaju na desnu obalu Neretve sve do Cetine, a neki pak smatraju da su Ardijejci u IV. st. pr. n. e. prešli s desne obale Neretve na lijevu i naselili se južno, najdalje do rijeke Vojse (SZ Grčka i JZ Albanija). Osim toga, postoje još i mišljenja da su Ardijejci naseljavali obje obale Neretve i to od današnje Makarske do Pelješca te ono da su živjeli u širem zaleđu Lješa, od Peonije i Dardanije do Risanskog zaljeva.⁷

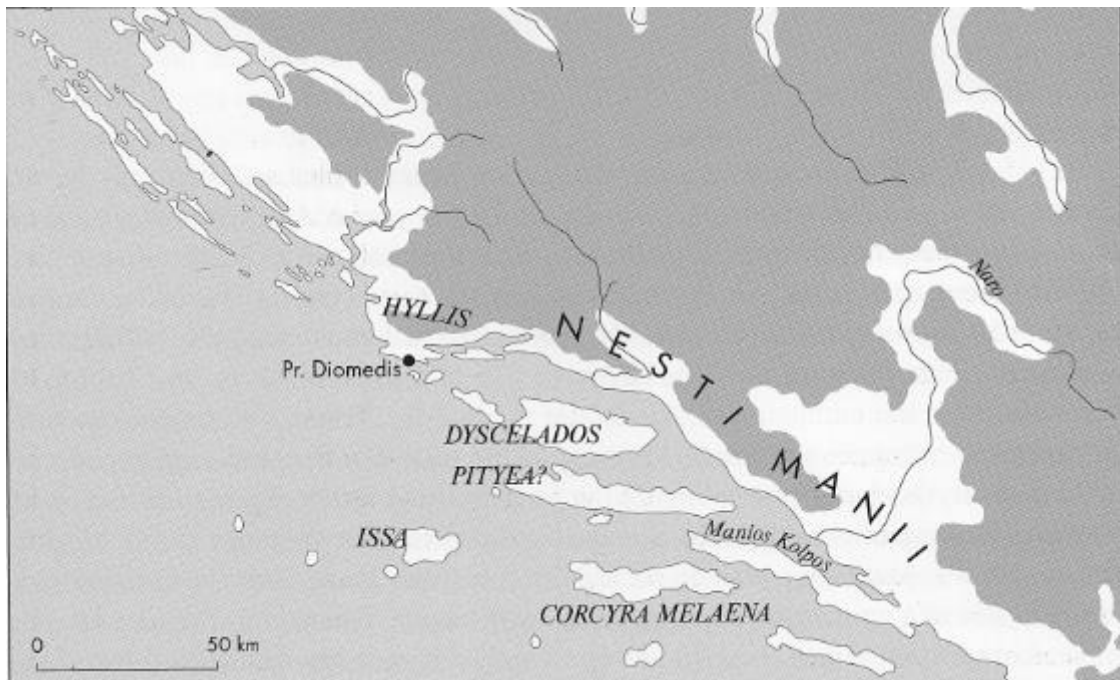
Važan izvor za određivanje područja koje naseljavaju Ardijejci svakako je Pseudo-Skilak koji u svome *Periplusu* piše: „Mani. Poslije Nesta je rijeka Naron. Prolaz u tjesnace rijeke je nesmetan. Doista troveslarke i teretni brodovi plove sve do trgovačkog naselja koje leži sjeverno osamdeset stadija od mora. Narod koji tamo živi su Mani, koji su po rasi Iliri. U unutrašnjosti, nalazi se veliko jezero, koje se prostire od trgovačkog naselja sve do Autarijata, a to je jedan ilirski narod. Na jezeru je otok od jedne stotine i dvadeset stadija, koji je osobito pogodan za poljodjelstvo. Rijeka Naron teče dalje iz tog jezera ...“⁸

Pseudo-Skilakovo djelo će u narednom dijelu rada biti jako puno spominjano jer je oko njegove interpretacije došlo do različitih tumačenja. Posebno se ovdje misli na problematiku spomenutog „velikog jezera“ iz kojeg teče rijeka Naron te otoka u njemu. U ovom dijelu rada pozabavio bih se samo činjenicom da se u *Periplusu* ne spominju Ardijejci što dovodi do pitanja jesu li Ardijejci već tada nastanjivali obalu između Skadarskog jezera i Neretve?

⁷ Za pregled različitih mišljenja i njihovih zastupnika v. J. Lučić, 1966, 245-246.

⁸ Ps. Scyl. c. 24 (prijevod: Wilkes, 2001, 110).

Vidljivo je da Pseudo-Skilak u IV. st. pripisuje područje Narone i donji tok rijeke Neretve Nestima i Manijcima (v. Kartu 1), a ne Ardijejcima za koje se smatra da su u vrijeme nastanka Periplusa, dakle u IV. st. pr. n. e., vjerojatno smješteni negdje u unutrašnjosti.⁹ Takav smještaj Nesta i Manijaca dovodi do sumnje u njihovu rodovsku povezanost s Ardijejcima, ali sigurnije je reći da su ih Ardijejci pokorili, a vremenom i asimilirali jer se nakon Pseudo-Skilaka više nigdje ne pojavljuju.

Karta 1. Nesti i Manijci kod Pseudo-Skilaka (M. Šašel Kos, 2005., Fig. 38)

Sada valja spomenuti još i Teopompa (380.- o. 300. g. pr. n. e.) koji piše da su Ardijejci imali 300.000 prospelata,¹⁰ što se Papazoglu¹¹ i Zaninoviću¹² čini kao pretjerana brojka. Ipak dio historiografa¹³ smatra da su ti podčinjeni ljudi, dakako u manjem broju nego što kaže Teopomp, bili pripadnici etničke grupacije Manijaca koju, kako smo vidjeli, spominje Pseudo-Skilak, a točna datacija podčinjavanja ne može se odrediti. Još jedna historiografski važna

⁹ M. Šašel Kos, 2005, 314-316.

¹⁰ Teopompov podatak prenosim prema M. Zaninović, 1992, 108. Prospelati su seljaci bez domova ovisni o gospodarima (prema M. Šašel Kos 2005, 180).

¹¹ F. Papazoglu, 1963, 74.

¹² M. Zaninović, 1992, 108.

¹³ M. Šašel Kos, 2005, 180-182; J. Lučić, 1966, 246-247.

informacija dolazi iz Teopompova djela, a to je ona koja govori da su Kelti bili svjesni ardijske neumjerenosti u jelu i piću te da su tako, nekom travom, omamili njihove vojnike i onda ih lako porazili.¹⁴ Lučić je tu informaciju povezo s prodorom Kelta koji povjesničari smještaju između 370. i 360. g. pr. n. e.,¹⁵ i pretpostavio da su Ardijejci prije 370. g. pr. n. e. migrirali sa sjevera, tj. unutrašnjosti, na desnu obalu Neretve i tu pokorili Manijce. Ta migracija se, kako on čini mi se točno smatra, nije mogla dogoditi ranije upravo zbog spomenutog izostanak Ardijejaca iz Periplusa.¹⁶ Dodig pokušava nešto točnije odrediti prvotni geografski položaj Ardijejaca te ih prije spuštanja na obalu smješta u planinsko područje od Zelengore do Durmitora, odakle su se, prema njemu, krajem IV. st. spustili u primorske krajeve.¹⁷ Valja spomenuti još i razmišljanje Čače koji se slaže da su “Ardijejci narod iz unutrašnjosti koji se u razmjerno kratkom vremenu nametnuo dijelu primorja,” ali on smatra da oni nisu odmah podvrgnuli Manijce, nego da su Manijci nestali tek u III. st. pr. n. e. uslijed širenja ilirske države.¹⁸

2.1. Slani izvori

Kako to povijest često pokazuje, susjedi su u sukobe ulazili zbog ekspanzionističkih pretenzija ili važnih mjesta. Upravo jedan takav sukob spominje Strabon kada govori o sukobu Ardijejaca i Autarijata oko slanih izvora: „Autarijati su bili najveći i najsnažniji od ilirskih naroda; prvo su neprestano ratovali protiv Ardijejaca zbog slanih izvora, koji su se nalazili na njihovu graničnom području. Oni su izdvajali sol iz izvora vode koja teče iz planinske doline u proljeće; crpili su vodu iz njega i ostavljali ju po strani da stoji pet dana, nakon čega se sol

¹⁴ Teopompov podatak prenosim prema J. Lučić, 1966, 246-247.

¹⁵ J. Lučić, 1966, 246-247; M. Zaninović, 1992, 104, gdje v. i stariju historiografiju vezanu za prodor Kelta u jugoistočnu Europu.

¹⁶ J. Lučić, 1966, 246-247; M. Zaninović, 1992, 104. bilj. 3.

¹⁷ R. Dodig, 2013, 46.

¹⁸ S. Čače, 1999, 61-62.

kristalizirala. Bilo je dogovoreno da će se eksploatacija izvora soli vršiti naizmjenice, ali dogovor je bio prekršen i izbio je rat.¹⁹

Informacija o tim izvorima nalazi se i kod Pseudo-Aristotea koji u djelu *Mirabilium auscultationes* sredinom IV. st. piše o borbama za „slane izvore“ koje su i jedni i drugi kao stočari nužno trebali.²⁰

Ti „slani izvori“ koje antički pisci spominju koriste se kao dokaz da su Ardijejci i Autarijati živjeli u unutrašnjosti, bili susjedi i međusobno se sukobljavali. Takve informacije dovele su do brojnih historiografskih rasprava i razmišljanja koja ni danas nisu u potpunosti razriješena.²¹ Naime, Autarijati se općenito smještaju oko gornjeg toka Neretve, Tare i Pive te bi prema takvom geografskom određenju, sukladno navedenoj Pseudo-Aristotelovoj informaciji o granici, trebalo tražiti i Ardijejce što je dio povjesničara i radio.²²

Neke od pretpostavki gdje bi se točno geografski smjestili dotični „slani izvori“, prvo će biti navedene, a potom u daljnjem tekstu i detaljnije objašnjene. M. Suić kaže da ti „slani izvori“ mogu biti Solane, na području današnjeg Stona,²³ Šašel Kos istu tu lokaciju vidi u Bosni na lokalitetu „Slana Voda“ kod Orahovice, sjeverozapadno od Konjica,²⁴ dok se Papazoglu ne slaže ni s jednom od tih pretpostavki. Ona pobija Suićevu pretpostavku o smještaju „slanih izvora“ kod Stona jednostavnim pitanjem: Zašto bi Ardijejci ratovali oko slanih izvora ako su živjeli uz more?²⁵ S druge strane, s lokalizacijom koju je ponudila Šašel Kos ne slaže se jer taj

¹⁹ Strabo, *Geog.*, 7, 5, 11 (vlastiti prijevod s engleskog iz M. Šašel Kos, 2005, 167.).

²⁰ Vijesti Pseudo-Aristotela prenosim prema J. Lučić, 1966, 247-248; v. još i M. Zaninović, 1992, 104; F. Papazoglu, 1963, 75; M. Šašel Kos, 2005, 167 i 319-320.

²¹ V. prethodnu bilješku.

²² M. Zaninović, 1992, 104; M. Šašel Kos, 2005, 319-320.

²³ M. Suić, 1953, 111-129.

²⁴ M. Šašel Kos, 2005, 167-168.

²⁵ Pitanje koje postavlja Papazoglu preuzimam iz R. Dodig, 2013, 42.

lokalitet, geografski gledano, smješten previše zapadno od onoga gdje ona smješta Autarijate i Ardijejce.²⁶

Teorija iznesena od strane Šašel Kos dolazi u pitanje zbog činjenice da su Grci na prostoru istočnojadranske obale poznavali samo razmjerno uzak prostor prema unutrašnjosti, a ne i prostor toliko duboko u kopnu, dok Dodig navodi i observaciju da je njezinu pretpostavku relativno teško primijeniti kao lokalitet „slanih izvora“ jer voda tamo nije isplativa za vađenje soli.²⁷

Svu tu zbrku još više povećava i spomenuta činjenica da Apijan govori da su Ardijejci bili najjači narod na moru, a Autarijati na kopnu dok za iste narode *Mirabilium auscultationes* govori da žive daleko od mora. Šašel Kos tu zbrku pokušava razriješiti iznoseći ideju da su u sukobu bila samo neka plemena Autarijata i Ardijejaca, a ne cijeli narodi, naravno uz pretpostavku da su oba naroda bili organizirani kao svojevrsna plemenska konfederacija. No, ipak i sama misli da je vjerojatnije da je Apijan koristio izvore iz vremena kada su Ardijejci još živjeli u unutrašnjosti, a sila na moru su postali tek nešto kasnije kada su se spustili na obale zbog keltske invazije sredinom IV. st. prije nove ere.²⁸ Sličnu pretpostavku daje i Zaninović koji smatra da su Autarijati naseljavali prostor od Romanije u Bosni do južne Morave u Srbiji, ali su se pod njima nalazile i neke druge ilirske zajednice koje su si uspjeli podrediti te je moguće da su Ardijejci graničili s jednom od tih zajednica.²⁹

Od te zamršene rasprave diplomatski se udaljava Wilkes koji smatra da su ti „slani izvori“ omogućili Ardijejcima da ne trebaju uvoziti sol te zbog toga oni nisu imali mnogo dodira s drugim narodima. Govori da je između dva naroda postojao dogovor o izmjeničnom korištenju izvora, a kada je došlo do kršenja dogovora izbio je rat te uočava da se prikazana slika boravka Ardijejaca daleko od mora ne podudara s njihovom kasnijom lokacijom i ugledom

²⁶ Mišljenje Papazoglu prenosim iz M. Šašel Kos, 2005, 167-168.

²⁷ R. Dodig, 2013, 42.

²⁸ M. Šašel Kos, 2005, 167-170.

²⁹ M. Zaninović, 1992, 104.

gusara i misli da je to možda lokacija na kojoj su se oni nalazili „prije nego što su zauzeli barem dio obale između Neretve i Drima.“³⁰

Za kraj ovog podpoglavlja smatram da je korisno prikazati kako Lučić koristi Apijanove³¹ podatke o porazu Ardijejaca od Autarijata da prikaže promjene granica kroz vrijeme i napravi određeni kronološki slijed pojave Ardijejaca na obali Jadrana. On smatra da Ardijejci prije 370. g. dolaze na desnu obalu Neretve i pokoravaju Manijce koje pretvaraju u robove, odnosno iskoristivu radnu snagu.³² Zatim, između 370. i 360., Kelti se spuštaju prema moru i poražavaju Ardijejce na desnoj obali Neretve, zbog čega se Ardijejci povlače na lijevu obalu i odlaze prema unutrašnjosti te tamo dolaze u sukob s Autarijatima koji ih također poražavaju. Nakon toga, Ardijejci su zbog poraza bili prinuđeni ponovno se spustiti na obale more, a s obzirom da su Neretvu već prešli, završili su na njenoj lijevoj obali.³³ Uz sukobe Ardijejaca i Autarijata, kojima je posvetio cijelo treće poglavlje svoje Ilirike, sa zaključkom da je njihov sukob doveo do slabljenja oba naroda, valja spomenuti da Apijan kratko govori da su Ardijejci dobri mornari, a Autarijati snažan kopneni narod.³⁴

2.2. Problem „velikog jezera“

Ranije je navedeno da su geografski opisi udaljenih mjesta u djelima klasičnih autora često manjkavi i nejasni te s toga u njihovoj analizi treba biti posebno oprezan. Opisi najčešće sadrže samo važnije informacije kao što su rijeke, narodi i važniji gradovi.³⁵ Ovaj dio rada bavit će se problemom „velikog jezera“ koje, kao što stoji ranije u tekstu, na granici Autarijata spominje Pseudo-Skilak.³⁶ I o ovoj temi su historiografske rasprave iznjedrile velik broj teza

³⁰ J. Wilkes, 2001, 154.

³¹ App., *Ill.*, 3.

³² J. Lučić, 1966, 247-258. To je u suprotnosti s ranije pomenutim Suićevim mišljenjem da su Manijci podvrgnuti od ilirske države u III. st. pr. n. e.

³³ J. Lučić, 1966, 247-248.

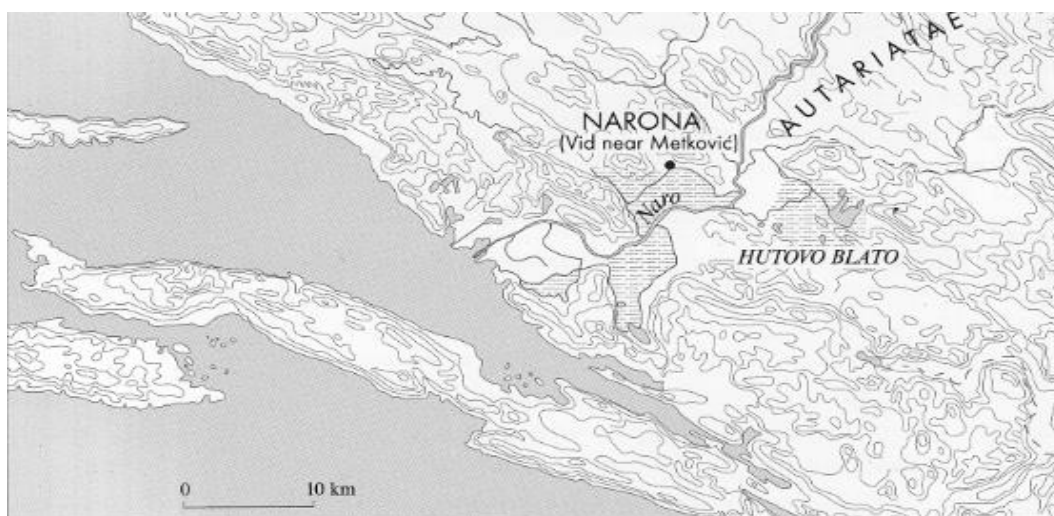
³⁴ App., *Ill.*, 3.

³⁵ M. Šašel Kos, 2013, §4.

³⁶ Informaciju o Pseudo-Skilakovoj vijesti preuzimam iz M. Garašanin, 1974, 12-13. i M. Šašel Kos, 2013, §7-8.

oko točne lokacije toga jezera, a neke od njih su, kako će se vidjeti iz daljnjeg izlaganja, da je to Mostarsko blato, Hutovo blato i Skadarsko jezero.

Interpretacijom izvora i usporedbom s realnom geografijom Šašel Kos nudi svoju tezu o „velikom jezeru.“ Ona kao lokalitet koji odgovara Pseudo-Skilakovu opisu granice Autarijata uzima današnji prostor Parka prirode Hutovo blato u Bosni i Hercegovini (v. Kartu 2) i navodi da njene tvrdnje potvrđuju i arheološka iskopavanja.³⁷ Svojim obrazloženjima pokušava pobiti prvobitne teorije Suića,³⁸ a kasnije i Papazoglu³⁹ koji su, kako kaže, u krivu jer to famozno „veliko jezero“ nikako ne može biti Skadarsko jezero koje oni uzimaju za točan lokalitet. Kao objašnjenje za svoje tvrdnje Šašel Kos govori da teza o Skadarskom jezeru nije održiva jer ta lokacija ne odgovara Periplusu i ističe da Pseudo-Skilak nije mogao toliko pogriješiti, pogotovo zbog toga što je dio teksta u kojem se nalazi informacija o velikom jezeru koncipiran oko Narone, jednog od najvažnijih trgovačkih emporija na tom prostoru.⁴⁰

Karta 2. Hutovo blato kao „veliko jezero“ (M. Šašel Kos, 2005, Fig 42)

Vidjeli smo da Šašel Kos smatra da su Autarijati zapravo veliki konglomerat plemena i kao takvima granica im se ne može sa sigurnošću odrediti poglavito zbog stalnih

³⁷ M. Šašel Kos, 2013, §16-18.

³⁸ Razmišljanje M. Suića prenosim iz F. Papazoglu, 1969, 74-75.

³⁹ F. Papazoglu, 1969, 74-75.

⁴⁰ M. Šašel Kos, 2013, §22.

unutarplemenskih sukoba, migracija, političke situacije, tj. osvajanja, i sličnog.⁴¹ Nakon analize Periplusa ona Autarijate smješta u gornji tok Neretve, ali ipak zbog manjkavosti izvora ne može odrediti koliko daleko iznad „Velikog jezera“ seže granica naroda. Služeći se ranije spomenutim riječima Apijana i Strabona koji navode da su Autarijati bili jedno od najjačih ilirskih naroda, što znači da su zauzimali veliki teritorij, ona iznosi pretpostavku da su možda i Narensi koji su naseljavali prostor uz Neretvu tada bili pod utjecajem Autarijata i da je Pseudo-Skilak zbog toga smjestio granicu kod današnjeg Hutova blata.⁴² Ipak, u jednom se Šašel Kos slaže s Papazoglu, a to je pitanje jezgre naroda Autarijata za koje obje autorice navode da se nalazi oko rijeke Tare.⁴³ No, Šašel Kos kritizira Papazoglu da je određujući opseg Autarijata oduzela prostor oko Neretve koji je, prema njenom mišljenju, naseljavalo jedno pleme na koje su Autarijati proširili svoju moć, najvjerojatnije Narensi, koje antički izvori zbog podvrgnutosti Autarijatima nisu poimenice poznavali. Na kraju kada se ova teza o lokaciji velikog jezera poveže s granicom, tj. lokacijom Ardijejaca, značilo bi da su oni graničili s Autarijatima na području današnjeg Parka prirode Hutovo blato, a sama geografska raširenost naroda može se gledati lijevo od Neretve.⁴⁴

Kada se pogleda današnja karta, jezero kakvo spominje Pseudo-Skilak ne postoji, postoje samo velika močvarna područja kao što su Hutovo blato i Mostarsko blato, a ovo posljednje Šašel Kos, čini mi se ispravno, isključuje iz pretpostavki kao lokalizaciju dotičnog velikog jezera jer nije povezano s Neretvom.⁴⁵ Smatram da je ta povezanost s rijekom važan faktor jer je ona bila plovni pravac koji je povezivao unutrašnjost s morem. Nadalje, Šašel Kos pretpostavlja da je Hutovo blato nekada bilo stvarno veliko jezero koje je s Neretvom bilo spojeno manjom rijekom Krupom.

⁴¹ M. Šašel Kos, 2013, §24.

⁴² M. Šašel Kos, 2013, §26.

⁴³ M. Šašel Kos, 2005, 178. Detaljnije o geografskom položaju Autarijata v. F. Papazoglu, 1969, 71-97.

⁴⁴ M. Šašel Kos, 2013, §31.

⁴⁵ M. Šašel Kos, 2005, 175-176.

Naravno, nasuprot tome mišljenju postoje i mišljenja Suića i Papazoglu da je Pseudo-Skilak napravio pogrešku i zamijenio rijeku Naro (Neretva) s rijekom Drilo (Drim) te bi prema njima „veliko jezero“ trebalo biti Skadarsko jezero.⁴⁶ S tim se slaže i Wilkes prema kojem je Periplus u tom dijelu u kojem govori o rijeci Naron (Neretva) dosta nejasan te se i on priklanja mišljenju Suića i Papazglu. Zaključuje da je logičnije smjestiti Autarijate s onu stranu jezera i sjeverno od gornjeg Drima, nego u područje gornje Neretve.⁴⁷

Šašel Kos, kao što je već navedeno, smatra da je to sasvim pogrešno jer se lokacija jezera utvrđuje prema lociranju granice Autarijata. Naglašava da metodološki nije pravilno odbacivati informacije kao što su rijeka Neretva i emporij na njoj jer je on bio poznato mjesto u tadašnje vrijeme, a također ne treba zanemariti ni veliki otok u jezeru koji spominje Pseudo-Skilak (Ps. Scyl. c. 24). Nadalje, ističe da nije određeno koliko su Autarijati bili udaljeni od „velikog jezera“ te da ih treba tražiti na gornjem toku rijeke Neretve, a ne donjem.⁴⁸ Pretpostavlja da su Narensi, tada još nepoznati imenom zbog podređenosti Autarijatima, naseljavali srednji i gornji tok rijeke Neretve što im je omogućavalo i da kontroliraju trgovinu koja ide uzduž Narone. Upravo zbog tih pretpostavki autorica ne vidi neki poseban razlog zbog kojeg Ardijejci ne bi bili smješteni u jadranskom zaleđu uz rijeku Neretvu sve do Konjica i „slanih izvora“ gdje su vjerojatno graničili s Autarijatima.⁴⁹

U prilog pretpostavci koju donosi Šašel Kos ide i realna geografija, jer Hutovo blato u svome sastavu ima jezero, Deranjsko jezero, a i cijelo to područje za kišnih perioda izgleda kao veliko jezero. Uz to, na tome prostoru postoji prirodna uzvisina, brdo Ostrovo koje u vrijeme visokog vodostaja doista izgleda poput poluotoka koje se uvlači duboko unutar jezera.

⁴⁶ M. Suić, 1955, 155-156; F. Papazoglu, 1969, 74-75.

⁴⁷ J. Wilkes, 2001, 111.

⁴⁸ M. Šašel Kos, 2005, 175-176.

⁴⁹ M. Šašel Kos, 2005, 177-178.

Potkrjepa pretpostavci može biti i arheološko nalazište u selu Bajovci gdje su u jezeru Desilu nađeni ostatci amfora i brodova za koje se smatra da su tu dospjeli preko Neretve.⁵⁰

S druge strane, F. Papazoglu, kao što je rečeno ranije, smješta Autarijate istočnije, u dolinama Lima, Tare, Zapadne Morave, između Srebrenice i Novog Pazara,⁵¹ što bi značilo da oni, prema njenom razmišljanju, nemaju nikakvih dodirnih točaka s rijekom Neretvom i područjem oko Konjica. Sukladno tome, Ardijejci bi bili smješteni jugoistočno od Plereja, tj. u zaleđu Risna, Budve i Skadarskog jezera, umjesto prostora oko Neretve kamo ih, kao što je ranije prikazano, Strabon stavlja. Prema takvom geografskom smještaju njihova granica s Autarijatima bila bi negdje iznad Ohridskog jezera u gornjem toku rijeke Tare.⁵² Šašel Kos se u glavnom slaže s takvim smještajem Autarijata dodajući im samo dio teritorija u gornjem toku rijeke Neretve, ali smještaj Ardijejaca kakav nudi Papazoglu skroz odbacuje jer se prema njoj ne slaže s antičkim izvorima.⁵³

Takve greške Šašel Kos objašnjava krivom percepcijom Dalmacije u Strabonovu djelu. Naime, ona misli da Strabon kada spominje Dalmaciju i govori da se do nje protežu panonski narodi koji gotovo graniče s Ardijejcima, zapravo misli na područje koje naseljavaju Delmati, a ne buduću provinciju Dalmaciju kako ju je Papazoglu percipirala, te shodno tome smjestila Ardijejce u južnu Iliriju.⁵⁴ Možda je jedan od glavnih razloga zašto se Ardijejci smještaju tako južno podatak iz Polibija koji govori o Prvom ilirskom ratu: „Rimljani uzeše Epidamno pod svoju zaštitu i nastaviše u unutrašnjost; u isto vrijeme podčinili su Ardijejce i primili nekoliko izaslanika koji nude predaju, između ostalih one partinske i antitanske.“⁵⁵ Smatram da ovaj podatak prikazuje teritorij Ardijejaca u nešto kasnijem razdoblju, odnosno kada su bili na čelu

⁵⁰ M. Šašel Kos, 2005, 176-177. Detaljnije o istraživanjima na lokalitetu Desilo v. S. Vasilj - M. Forić, 2008, 45-78 i V. Zmaić – I. Miholjek, 2013, 171-186.

⁵¹ F. Papazoglu, 1969, 71-86.

⁵² F. Papazoglu, 1969, 71-77.

⁵³ M. Šašel Kos, 2005, 178.

⁵⁴ M. Šašel Kos, 2005, 179-180.

⁵⁵ Polyb., *Hist.*, 2, 11, 10-11 Vlastiti prijevod iz M. Šašel Kos, 2005, 179-180.

Ilirskog kraljevstva, te da ga se ne treba brkati s razdobljem u kojem Pseudo-Skilak i Pseudo-Aristotel pišu svoja djela.

2.3. Granice do poraza u II. st. pr. n. e.

Prikazano je kako problem rijetkih, ali i kontradiktornih informacija u izvorima (v. Kartu 3) te načinu njihova interpretiranja stvara zbrku u historiografiji. Također, jedan od problema su i migracije plemena, ratovi i širenja koje povjesničarima zadaju još veće probleme. Informaciju koja je potakla brojne rasprave donosi Strabon koji spominje Ardijejce tako što piše o njihovu smještaju i konačnom porazu:

„Slijedi rijeka Naron i uz nju Daorsi i Ardijejci i Plereji, kojima je blizu otok zvan Crna Korčula i grad koji su osnovali Knidani. Ardijejcima je blizu Hvar, prije zvan Par jer su ga osnovali Parani. Ardijejci su kasnije prozvani Vardejcima. Rimljani su ih preselili od mora u unutrašnjost jer su pljačkali u gusarskim napadima i prisilili ih da obrađuju zemlju. Ta zemlja bijaše krševita, neplodna i nepogodna za ratarstvo, tako da je taj narod gotovo propao.“⁵⁶

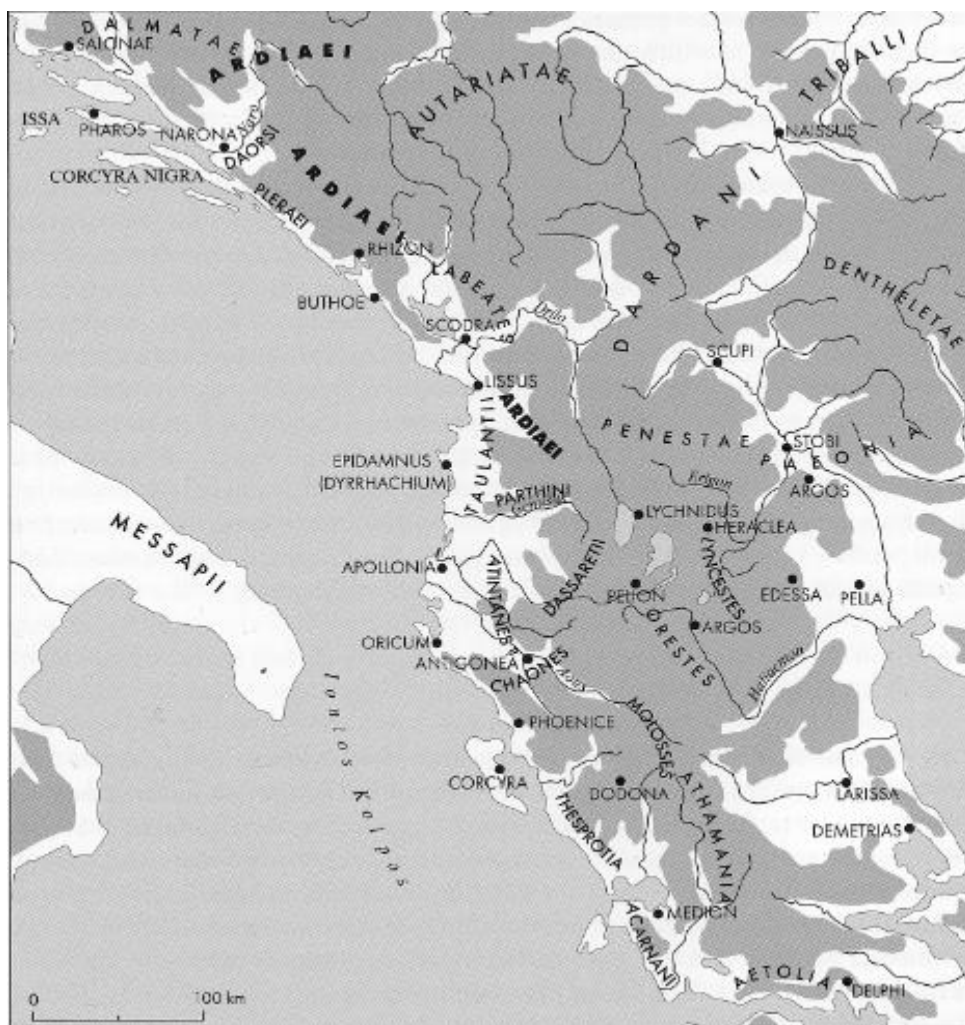
Određenu lokalizaciju Ardijejaca daje i Ptolomej kod kojeg stoji: „u Dalmaciji su Daorsi, iznad kojih su Melkumani i Vardejci. Ispod njih u pak Narensiji i Sardiati,...“⁵⁷

Iz Strabonova opisa jasno je da se Ardijejci sada nalaze na moru, ali to je jedini jasan i neosporan dio u cijelom odlomku. Diskutabilni su dijelovi o tome da se nalaze pored ušća rijeke Neretve i nasuprot Hvara koji dovode Zaninovića do pretpostavke, koja mi se i ne čini vjerojatnom, da se njihov teritorij prostirao od Cetine do Neretve, ali nepoznato koliko prema jugu, koliko prema unutrašnjosti i slično. Prema njemu, Ardijejci su sredinom IV. st. pod pritiskom Autarijata ili Kelta stigli na more, točnije, na ušće Neretve, odakle su se nastavili širiti uz primorje, istočno i zapadno.⁵⁸

⁵⁶ Strabo., *Geog.*, 7, 5, 6 (prijevod R. Dodig, 2013).

⁵⁷ Ptol., *Geog.*, 2, 16, 5 (prijevod R. Dodig, 2013).

⁵⁸ M. Zaninović, 1992, 104-105.

Karta 3. Lokalizacija Ardijejaca prema antičkim izvorima (M. Šašel Kos, 2005, Fig. 44)

Papazoglu je u svojim razmišljanjima mnogo kritičnija prema izvorima i pokušava, a čini mi se da u tome i uspjeva, osporiti Strabona, između ostalog jer se njegov podatak da su Ardijejci nasuprot Hvaru ne nalazi ni kod jednog drugog autora. Raščlanjujući podatke iz te vijesti ona uviđa određene slojevitosti koje su ju dovele do zaključka da je on te vijesti preuzeo od ranijih pisaca. Po njenom mišljenju Ardijejci su tijekom vrhunca svoje moći, tj. tijekom III. i II. st. pr. n. e., živjeli na teritoriju između Peonije i Dardanije na istoku do Risanskog zaljeva na zapadu.⁵⁹ Podatak o tome da se Ardijejci nalaze nasuprot Hvara Papazoglu objašnjava tako što Strabonovo djelo razdvaja na odlomke te uočava da su Ardijejci spomenuti u odlomku koji govori isključivo o prostoru južno od Neretve. Upravo zato smatra da ih tu treba i smjestiti, a

⁵⁹ F. Papazoglu, 1963, 82.

Hvar za koji smatra da se spominje ranije za otoke koji pripadaju zemlji Delmata, našao se tu jer je, kako kaže, ili kod Strabona izazvao neku asocijaciju s imenom Ardijejaca ili pak zašto što je pripadao Ilirskom kraljevstvu pa ga Strabon smješta blizu Ardijejaca. Također, jedan od razloga Strabonova smještaja Ardijejaca nasuprot Hvara po njoj bi mogao biti kriva percepcija toga prostora u antici, a tu misli na Ptolomejevu Geografiju i iskrivljeni prikaz primorja od Neretve do Lješa prema kojoj su i otoci u Jadranskom moru u kasnijim srednjovjekovnim kartama nastalim prema njoj, relativno veliki i tako ispada da se dio njih nalazi u južnojadranskom primorju.⁶⁰ Njezino razmišljanje kritizira Zaninović koji kaže da je činjenica koju Papazoglu iznosi o osamljenosti Strabonova podatka gotovo zanemariva i ne bi trebala igrati veliku ulogu jer su gotovo svi podaci o tome razdoblju „osamljeni i izbljedjeli.“⁶¹

Ranije navedene Strabonove riječi Papazoglu interpretira tako da se oko ušća Neretve nalaze Daorsi, a dalje od njih prema jugu su Ardijejci i Plerejci, dakle ne na samom ušću. Ističe da je podatak da se nasuprot njih nalazi otok Hvar zbunjujuć i upravo se zbog njega uobičajilo mišljenje da su se oni nalazili sjeverno od Neretve. Ipak, ona smatra da je taj podatak nitko nije pobliže analizirao, tj. kritički preispitao. Dakle, postavlja jednostavno pitanje, treba li se u ovom slučaju vjerovati Strabonu?⁶² Detaljnijom analizom Strabonova djela ona zaključuje da se Ardijejci nalaze na krajnjem jugu planinskog sustava koji se pruža duž Jadranskog mora. Točnije, njihova zemlja se nalazi u susjedstvu Risanskog zaljeva.⁶³ Nadalje, Strabon, kada se govori o ardijejskom primorju kaže da „poslije ardijejskog i plerejskog primorja dolazi Rizonski zaljev i grad Rizon.“⁶⁴ Sukladno tome, Papazoglu ističe da je ardijejsko primorje bilo sjeverno od Rizonskog zaljeva. Dakle, Ardijejci su, zajedno s Daorsima i Plerejima, smješteni sjeverno od Rizonskog zaljeva, ali južno od Neretve.⁶⁵

⁶⁰ F. Papazoglu, 1963, 83. Kao primjer Papazoglu ističe da se Mljet našao nasuprot Lješa.

⁶¹ M. Zaninović, 1992, 105.

⁶² Strabo, *Geog.*, 7, 5, 3; F. Papazoglu, 1963, 73.

⁶³ F. Papazoglu, 1963, 81.

⁶⁴ Strabo., *Geog.*, 7, 5, 7.

⁶⁵ F. Papazoglu, 1963, 81-82.

Strabon je informacije za pisanje svoje *Geografije* uzimao od starijih autora, ali na žalost ne može se otkriti iz kojeg razdoblja potječu ti autori i njihova djela. Ipak, prema podacima koje on nudi s određenom sigurnošću može se reći da je to bilo prije sredine IV. st. kada su Autarijati zbog Kelta ili elementarnih nepogoda napustili svoju staru zemlju, a Ardijejci su tada, južno od njih, predstavljali najveću skupinu ilirskih plemena na granicama Peonije i Dardanije.⁶⁶ Nadalje, Papazoglu kaže da je njegove izvore moguće datirati i po spominjanju imena Autarijata koji nestaju početkom III. st. te Peonaca koji nestaju kao etnički i geografski pojam poslije pada Makedonije pod rimsku vlast. Strabon spominje i Dasarete kao susjede Ardijejaca,⁶⁷ a pošto su njihova središta dobro poznata i nalazila su se oko Ohridskog jezera Papazoglu to koristi kao još jednu potvrdu svoje teorije da se Ardijejci nisu mogli nalaziti oko Neretve. Iz svega navedenoga ona zaključuje da Ardijejce treba tražiti i negdje u unutrašnjosti, iza Lješa, a možda i Epidamna.⁶⁸ S druge strane, Šašel Kos smatra da te informacije koje Papazoglu koristi svjedoče o smještaju Ardijejaca nakon što su ardijejski vladari postali ilirski kraljevi. Dakle, Šašel Kos smatra da se, nakon što su pod svoju vlast objedinili veća područja i druga plemena, dio Ardijejaca preselio u južni dio kraljevstva, ali također napominje da ne treba u potpunosti odbaciti pretpostavku da su se proširili i na drugu stranu, preko rijeke Neretve i uz dalmatinsku obalu tako što su uspostavili vlast nad manjim narodima i plemenima za koje postoji velika vjerojatnost da su ih izvori počeli nazivati Ardijejcima.⁶⁹

Kao nastavak prijašnjih razmatranja o „slanim izvorima“ i „velikom jezeru“ Papazoglu govori da se Ardijejci nisu mogli nalaziti oko Neretve, tj. da ih se ne može vezivati uz područja koja leže nasuprot Farosa kamo ih je smjestio Strabon,⁷⁰ jer je do takvog mišljenja došlo zbog loše napravljenih antičkih karata koje su tako zavarale pisce.⁷¹ Ipak, prema njoj, značajni su u

⁶⁶ F. Papazoglu, 1963, 80.

⁶⁷ Strabo, *Geog.*, 7, 5, 3.

⁶⁸ F. Papazoglu, 1963, 76-77.

⁶⁹ M. Šašel Kos, 2005, 319-320.

⁷⁰ Strabo., *Geog.*, 7, 5, 5.

⁷¹ F. Papazoglu, 1963, 83.

tome pogledu već spomenuti izvori koji govore o dodiru Ardijejaca i Autarijata. Podsjeća na ranije spomenuti problem o organiziranosti u plemenske konfederacije što je onda doprinijelo pogrešnim tumačenjima antičkih pisaca o njihovu teritoriju, a s tim se slaže i M. Garašanin koji plemensku konfederaciju s Ardijejcima na čelu naziva „ardijejski savez“ i smatra da su izvori svaki narod koji je činio taj savez nazivali Ardijejcima.⁷² Dakle, kao što je spomenuto ranije, oni nisu morali graničiti direktno jedni s drugima, nego su granicu mogla činiti podređena plemena čija je podjarmljenost uzrokovala zabune. Uz to, treba uzeti u obzir i to da što je neko pleme geografski udaljenije od centra vlasti to i ta vlast slabije djeluje na njega te uvijek treba računati na to da su neka rubna plemena postajala neovisna ili se pak priklanjala drugom savezu plemena.⁷³ Toj pretpostavci u korist valja spomenuti da su Autarijati u vrijeme svoje najviše moći, kada se njihovo ime širi i na druga plemena s kojima onda vjerojatno tvore spomenuti plemenski savez, pokorili su i dio Tribala u oblastima oko Morave što potvrđuju arheološka iskapanja.⁷⁴

Ranije u radu rečeno je da su Suić i Papazoglu izjednačili „Veliko jezero“ sa Skadarskim jezerom, a ako su te pretpostavke točne, onda prvotnu postojbinu Ardijejaca treba tražiti u planinama Crne Gore.⁷⁵ Ovdje su važni Strabonovi podatci gdje on govori da Ardijejci dijele s Plerejcima primorski prostor koji se proteže do Risanskog zaljeva,⁷⁶ dok na jednom drugom mjestu govori da Peonija na jugu graniči s Dardancima, Autarijatima i Ardijejcima, te navodi da se između Peonaca i Ardijejaca nalaze još i Dasareti i neka manja plemena.⁷⁷ Dakle, ovi odlomci su pokazatelj da prostor Ardijejaca u III. st. pr. n. e. treba proširiti prema istoku, a samo ime Ardijejaca proširiti na Crnogorsko primorje te na sjevernu Albaniju. Polibije to potvrđuje kada opisuje rimski rat protiv Teute i kada kaže da su Rimljani nakon osvajanja Korkire,

⁷² Mišljenje M. Garašanina prenosim iz M. Zaninović, 1992, 106; usp. M. Šašel Kos, 2005, 318-319.

⁷³ M. Šašel Kos, 2005, 173.

⁷⁴ M. Garašanin, 1974, 12-13; F. Papazoglu, 1969, 81-82.

⁷⁵ M. Garašanin, 1974, 12-13.

⁷⁶ Strabo, *Geog.*, 8, 5, 7.

⁷⁷ Strabo, *Geog.*, 7, 5, 12.

Apolonije i Dirahija, „krenuli u unutrašnjost Ilirije pokoravajući usput i Ardijejce.“⁷⁸ M. Garašanin to vidi kao jasnu potvrdu da je rimska ekspedicija krenula s juga i da teritorij Ardijejaca u ovom razdoblju treba tražiti sjeverno od Drača, dakle na lijevoj strani Neretve.⁷⁹ Naravno, može se postaviti pitanje naziva li Polibije sve podanike Ilirskog kraljevstva kolektivnim imenom Ardijejaca? Papazoglu to odlučno negira i navodi da svugdje gdje on govori o toj državnoj tvorevini koristi izraz „ilirski“.⁸⁰

Granice u određenom razdoblju mogu se pokušati rekonstruirati i time što se Ardijejci ne spominju u izvorima, a to pokušava napraviti Lučić koji kaže da se, s obzirom na to da u izvorima nema podataka da su se makedonski kraljevi Filip II. ili njegov sin Aleksandar Veliki borili protiv Ardijejaca, može jasno zaključiti da Ardijejci u IV. st. pr. n. e. nisu graničili s Makedonijom čija je granica tada bila oko Ohridskog jezera. Tu svoju tvrdnju Lučić podupire i činjenicom da izvori spominju borbe tih makedonskih kraljeva s drugim ilirskim narodima na tim prostorima te ne bi imalo smisla da Makedonci ratuju sa svima osim s Ardijejcima iz čega onda zaključuje da su Ardijejci naseljavali prostor zapadno i južno od Autarijata, a tamo Makedonci nisu ratovali, niti je njihova vlast uopće sezala u taj prostor. Osim toga, on smatra da su Ardijejci već u IV. st. prešli Neretvu i postali izrazito pomorski narod koji naseljava primorje između Neretve i Ohridskog jezera i koji nije imao puno veze s kopnom.⁸¹

Politički, ali i geografski položaj naroda u državnoj strukturi zvanoj Ilirska kraljevina mijenjao se kako se mijenjala političko-vojna situacija. Pomicanje imena naroda s obzirom na geografski položaj, nestanak nekih plemena i naroda, a pojava novih svjedoči o zamršenosti situacije na ilirskom području, a sve to doprinosi fluktuaciji snaga među plemenima te snazi, obujmu i obliku državne strukture koju su tvorili. Tako se i teritorij Ardijejaca mijenjao tijekom vremena što je nominalno značilo i mijenjanje odnosa prema drugim narodima. Neki narodi

⁷⁸ Polyb., *Hist.*, 2, 11, 10.

⁷⁹ M. Garašanin, 1974, 13-14.

⁸⁰ F. Papazoglu, 1963, 75.

⁸¹ J. Lučić, 1966, 248-249.

koji se u izvorima pojavljuju naknadno vjerojatno su postojali i ranije, ali su se u povijesnom toku nalazili u sjeni jačih i dominantnijih plemenskih grupacija, a tek su njihovim slabljenjem došli u prvi plan.⁸² Iliri su, kao i neka tračka i keltska plemena, zbog međusobnih ratova ili ratova protiv većih sila kao što su Makedonija i Rim, jako oslabili i gotovo nestali s povijesne scene. Njihova moć opadala još prije dolaska Rima na istočnu jadransku obalu, zato je preostalo relativno malo podataka o njima.

Nastavak kronološkog promatranja granice Ardijejaca donosi nove promjene. Primjećuje se da se u III. st. pr. n. e. vlast kralja Agrona koji se nalazio na čelu državne zajednice nazvane Ilirsko kraljevstvo, proteže sve do granica Epira, do rijeke Vojsse/Vojuše.⁸³ Tada je Ilirsko kraljevstvo vodilo ratne pohode sve do grčkih područja, a Agron se na jednom takvom nakon opsade Mediona od slavlja, tj. vjerojatno previše alkohola i hrane, razbolio i umro 230. godine. Njega nasljeđuje Teuta koja dopušta svojim podanicima slobodno gusarenje Jadranom što je na kraju dovelo i do sukoba s Rimom.

Za geografski položaj Ardijejaca u tome razdoblju Dodig se slaže s Papazoglu, tj. smatra da su „Ardijejci u III. i II. stoljeću pr. n. e. imali boravište i sjedište u primorju i zaleđu Boke kotorske, oko gradova Risna, Kotora i Tivta, odnosno u širem opsegu od Epidaura i Meduna do Skadra, djelomice asimiliravši ili nametnuvši vlast manjim narodima na tom području.“⁸⁴

Još jedna informacija koja se pronalazi kod Strabona može poslužiti pokušaju geografskog određivanja naroda Ardijejaca, a to je dio u kojem on kaže da se panonski narodi protežu do Dalmacije i gotovo graniče s Ardijejcima,⁸⁵ a to može značiti da se Ardijejci nalaze na desnoj obali Neretve. Toj informaciji Papazoglu suprotstavlja pisanje Polibija koji govori da su Ardijejci, kao jedini imenovani narod u njegovu opisu Prvog ilirskog rata, pokoreni.⁸⁶ Na

⁸² M. Garašanin, 1974, 26.

⁸³ J. Lučić, 1966, 249.

⁸⁴ R. Dodig, 2013, 45-46.

⁸⁵ Strabo, *Geog.*, 7, 5, 3 i 7, 5, 10.

⁸⁶ Polyb., *Hist.*, 2, 12, 10.

osnovi njegovih informacija da su Rimljani, nakon što su od Ilira osvojili velike luke Korkiru, Apoloniju i Epidamno „krenuli u unutrašnjost Ilirije pokoravajući usput i Ardijejce,“⁸⁷ Papazoglu zaključuje da su Ardijejci živjeli u zaleđu većih naselja Ilirskog kraljevstva i nikako na desnoj obali Neretve.⁸⁸ S obzirom na to da su oni unutar Ilirskog kraljevstva imali vodeće mjesto i da je vjerojatno nakon Prvog ilirskog rata postojala mogućnost novih sukoba, Polibije piše da je konzul Aulo Postumije ostao „da bi motrio na pleme Ardijejaca i na druga plemena koja su se predala Rimljanima“⁸⁹

Informacija s kraja III. st. pr. n. e., točnije oko 209. godine kaže da su Ardijejci, ili barem dio Ardijejaca, bili pod Makedoncima. Nju iznosi Livije kada kaže da su oni, na zahtjev Etolaca upućen Filipu V., morali biti vraćeni pod vlast Skerdilaidi i Pleuratu.⁹⁰ Taj događaj datira iz vremena kada je makedonski kralj osvojio Lis te je malo vjerojatno da je makedonska vojska mogla i imala potrebu ići preko Neretve da osvoji teritorij Ardijejaca.⁹¹

Kao još jedan dokaz da Ardijejci nisu bili naseljeni sjeverno od Neretve, Papazoglu navodi rimske sukobe s Delmatima sredinom II. st. pr. n. e. koji su se odvijali upravo na tim prostorima. Delmati su, kako navodi Polibije,⁹² do Pleuratove smrti bili dio Ilirskog kraljevstva. Međutim, Polibije navodi i to da Rimljani nisu s tim područjem, dakle sjeverno od Neretve, imali dodira još od Demetrija Farskog, tj. od 218. godine, što je u suprotnosti s informacijom da su s Ardijejcima bili u kontaktu nakon tog vremena, točnije u vrijeme Prvog makedonskog rata (214.-205. g.), što čini dodatni argument da Ardijejce ne treba tražiti na prostoru desne obale Neretve.⁹³

⁸⁷ Polyb., *Hist.*, 2, 11, 10.

⁸⁸ F. Papazoglu, 1963, 76.

⁸⁹ Polyb., *Hist.*, 2, 12, 2.

⁹⁰ Liv., *A. U. c.*, 27, 30, 13. Za Skerdilaidu se smatra da je Agronov brat, a ako ne to onda sigurno dio kraljevske kuće, dok je Pleurat njegov sin. Vidjeti P. Cabanes, 2002, 142-144.

⁹¹ F. Papazoglu, 1963, 76-77.

⁹² Polyb., *Hist.*, 32, 9.

⁹³ F. Papazoglu, 1963, 77.

Kako bi doveo u pitanje pretpostavke suvremenih autora koji u III. i II. st. smještaju Ardijejce, prema Strabonu, nasuprot Hvara, tj. u predjelu Vrgorca, Ljubuškog i Čitluka, Dodig postavlja jednostavna pitanja na koja nijedan od autora, koliko je poznato, nije ponudio dostatan odgovor, a ovdje izdvajam pitanja: Koje su to bile glavne luke i glavna središta njihove moći na tom prostoru? Nadalje, naglašava da ne postoje nikakvi arheoloških niti jezični dokazi koji bi u tome razdoblju od III. do II. st. ukazivali na prisutnost Ardijejaca u primorju između Makarske i Ploča.⁹⁴

Napominjem još da postoje mnoga promišljanja o porijeklu imena Ardijejaca, ali ovaj rad u to neće dublje zalaziti. Tu tematiku nešto je detaljnije obradio Dodig koji se slaže s nekim drugim povjesničarima i govori da se iz korijena njihovog imena može zaključiti da ono potječe od staništa koje su naseljavali, odnosno, po njegovom zaključku, ime dolazi od riječi brđani/gorani što bi se moglo odnositi na prostor planina današnje Hercegovine i Crne Gore.⁹⁵ Tako da bi prema njemu i samo ime Ardijejaca moglo sugerirati na to da su ranije navedene pretpostavke Fanule Papazoglu, koja govori i da bi taj prostor sjeverno od Neretve bio premalen za jedan tako veliki narod, točne te ga ona također povezuje s planinama u današnjoj Crnoj Gori govoreći da zemlja Ardijejaca zapravo znači „planinska zemlja,“ a njihovo ime Ardijeji „gorštaci.“⁹⁶

2.4. Ardijejci nakon poraza

Područje koje nastanjuju Ardijejci ponovno se mijenja nakon sukoba protiv Rimljana, tj. poraza Gencija, kada, prema Lučićevu razmišljanju, oni Ardijejci koji su uspjeli preživjeti poraz prelaze na desnu obalu Neretve koja tada nije bila pod rimskom vlašću.⁹⁷ Na tome području ih spominje Strabon (v. Kartu 4),⁹⁸ a nekakve točnije geografske odrednice donosi

⁹⁴ R. Dodig, 2013, 46.

⁹⁵ R. Dodig, 2013, 39-40.

⁹⁶ F. Papazoglu, 1963, 78-79.

⁹⁷ J. Lučić, 1966, 250-252.

⁹⁸ Strabo., *Geog.*, 7, 5, 5.

Ptolomej koje Lučić, čini mi se krivo, interpretira tako da Ardijejce smješta na prostor današnje Makarske i desne obale Neretve, nasuprot Hvara te oni tako postaju susjedi Delmata.⁹⁹ Njegova interpretacija ne slaže se s onom koju iznosi Papazoglu koja, čini mi se ispravno, negira da su Ardijejci prelazili na desnu obalu Neretve.¹⁰⁰

Karta 4. Strabonov smještaj Ardijejaca nauprot Farosa (M. Šašel Kos, 2005, Fig. 39)

Nakon poraza Ardijejaca od Rimljana pojavljuje se na prostoru od lijeve obale Neretve do Risna novi ilirski narod, Plerejci.¹⁰¹ Takva situacija pak donosi niz pitanja kao što su: jesu li oni bili autohtoni tu prije dolaska Ardijejaca pa su ih oni pokorili, možda učinili saveznicima, ili su se nakon odlaska Ardijejaca odnekud doselili kao što su to ovi napravili kada se doseljavaju iz unutrašnjosti na obale Jadranskog mora.¹⁰² No, ako je došlo do pokoravanja i ako su Ardijejci i Plerejci naseljavali isti prostor gotovo pa jedno stoljeće, nameće se pitanje kako nije došlo do nekog međusobnog miješanja u jedan narod ili nekakve asimilacije manjeg naroda u onaj brojniji. Bilo kako bilo, teško da će se na ta pitanja ikada odgovoriti, a jedino što se sa sigurnošću zna je to da se oni spominju na tom prostoru nakon 167. g. prije nove ere. Ipak,

⁹⁹ J. Lučić, 1966, 251-252.

¹⁰⁰ F. Papazoglu, 1963, 73-74.

¹⁰¹ Strabo, *Geog.*, 7, 5, 7.

¹⁰² J. Lučić, 1966, 50-52.

ovdje valja imati na umu pretpostavku da možda nije migrirao cijeli narod Ardijejaca, nego samo njegov određeni, veći ili manji dio, a dio populacije koji je ostao dobio je novo ime prema nečemu što ih je obilježavalo, npr. prema nekom kralju ili vođi.¹⁰³

Papazoglu razmatra opadanje i propadanje, tj. preseljenje Ardijejaca u unutrašnjost. Naime, nakon poraza sklopljen je mirovni ugovor s Lucijem Anicijem, čiji sadržaj prenosi Livije,¹⁰⁴ a koji nigdje ne spominje Ardijejce. Možda su tako Rimljani htjeli definitivno slomiti središte ilirskog otpora oslanjajući se na unutrašnje sukobe i netolerantne odnose raznih elemenata koji tvore sastav te države. Zanimljivo je da od vremena Gencijeve vladavine vodeću ulogu u ilirskoj državi, kako prenosi Livije, preuzimaju Labeati jer se u njihovoj oblasti nalazi i Gencijeva prijestolnica Skodra,¹⁰⁵ gdje je Gencije sklopio kratko primirje s Rimljanima, a također u zemlji Labeata nalazi se i Meteon,¹⁰⁶ gdje je skršen posljednji otpor Ilira zarobljavanjem Gencijevog brata Karabancija, Gencijevih sinova i supruge.¹⁰⁷ Ako se u takvu situaciju doda sukob koji je Gencije pri stupanju na prijestolje imao s bratom Platorom i njegovim pristašama, moguće je da su tada Ardijejci podržali Platora pa bi se tako objasnilo opadanje moći Ardijejaca i nagli uspon koji su za vladavine Gencija doživjeli Labeati. Apijan navodi da je Gencije, pored Labeata, vladao i drugim narodima koji uključuju i Ardijejce. Ipak, postavlja se pitanje jesu li nakon Prvog i Drugog ilirskog rata Ardijejci u svom punom opsegu unutar Gencijeva kraljevstva ili su pak izvan njega, podvrgnuti Rimu.

Isti izvor kaže da je 156. godine Marcije Figul hvatao Delmate sve do rijeke Neretve za koju se može pretpostaviti da je granica njihova teritorija. S druge strane rijeke bili su Daorsi za koje se zna da su bili podvrgnuti Gencijevom kraljevstvu, a vjerojatno prije toga i Agronovu.¹⁰⁸

¹⁰³ J. Lučić, 1966, 250-252.

¹⁰⁴ Liv., *A. U. c.*, 45, 26, 13-15.

¹⁰⁵ Liv., *A. U. c.*, 45, 31, 2.

¹⁰⁶ Liv., *A. U. c.*, 44, 23.

¹⁰⁷ M. Garašani, 1974, 15-16.

¹⁰⁸ M. Šašel Kos, 2005, 314-316.

Bilo kako bilo, nesumnjivo je da i nakon Anicijevog dekreta Ardijejci i dalje žive na jadranskoj obali. Ali nešto kasnije Livije piše da su Vardijeji, a ne kako je uobičajeno Ardijejci, podčinjeni 135. g.,¹⁰⁹ dok Strabon ne spominje taj sukob već, kako je ranije navedeno, kaže da su protjerani u unutrašnjost Dalmacije, daleko od obale kako više ne bi mogli gusariti.¹¹⁰ Dakle, prema toj Livijevoj vijesti, Ardijejci bi nestali s obale tek 135. g. pr. n. e. kada je konzul Fulvije Flak poslan da s 10.000 pješaka i 600 konjanika porazi Ardijejce koji, zajedno s Plerejcima, nastavljaju s gusarenjem, a nakon poraza prisiljava ih na selidbu u unutrašnjost.¹¹¹ Možda ta situacija ukazuje na ranije iznesenu teoriju da je to jedan narod podijeljen na pola? Ipak, nakon tog vojnog poraza Rimljani su Ardijejce iz preventivnih razloga, tj. da se riješe njihova gusarenja, preselili u unutrašnjost gdje se moglo preživjeti isključivo obradom zemlje, a i u unutrašnjosti su drugačiji klimatski aspekti, na što taj narod nije bio navikao te su ga tako osudili na propast.¹¹² Šašel Kos smatra da je preseljenje koje je izazvalo i slabljenje, vjerojatno dovelo i do miješanja Ardijejaca s drugim narodima.¹¹³ Plinije potvrđuje bijedu Ardijejaca nakon preseljanja kada govori da su nekada moćni Ardijejci u Salonitanskom konventu bili zastupljeni sa samo 20 dekurija.¹¹⁴ Tim porazom Ardijejaca 135. završava gotovo svaki veći otpor stanovništva prodiranju Rimljana na prostor južno od Neretve.¹¹⁵

Teško je geografski definirati gdje su Ardijejci bili preseljeni, ali ipak geograf Ptolomej govori da ispod Ardijejaca žive Sikuloti, Dokleati, Pirusti kao i druga plemena u pravcu Makedonije.¹¹⁶ S obzirom na to da se pretpostavlja da je zapadna granica Dokleata bila na krajnjem jugozapadu današnje Crne Gore, u oblasti Banjana na granici prema Hercegovini,

¹⁰⁹ Livijevo pisanje preuzimam iz M. Šašel Kos, 2005, 316-317.

¹¹⁰ Strabo, *Geog.*, 7, 6.

¹¹¹ J. Lučić, 1966, 252.

¹¹² Strabo., *Geog.*, 7, 5, 6.

¹¹³ M. Šašel Kos, 2005, 317-318.

¹¹⁴ Plin., *N. h.*, 3, 143.

¹¹⁵ J. Lučić, 1966, 253.

¹¹⁶ Ptol., *Geog.*, 2, 16, 5 (prijevod R. Dodig, 2013, 49).

Garašanin¹¹⁷ i Dodig¹¹⁸ smatraju da su prilikom deportacije s obale Ardijejci preseljeni negdje u planinske krajeve Hercegovine, na zemlju koja inače ne pruža dobre uvjete za poljoprivredu. Dodig interpretira ranije spomenutu Plinijevu (Plin., *N. h.*, 3, 143) vijest o tome da je Ardijejaca ostalo još 20 dekurija, što bi prema njemu bilo oko 5000 ljudi, tako da oni ne pokrivaju golem teritorij, a njegova geografska analiza prostora dovodi ga do razmišljanja da je prostor na koji su Ardijejci prisilno preseljeni zapravo područje Podveležja u današnjoj Bosni i Hercegovini. On taj prostor opisuje kao „krašku visoravan koja se proteže između Veleža, Bišća i Bijelog Polja duljine 10 – 15 km, na nadmorskoj visini 700 – 1200 metara, širine 4 – 6 km i površine oko 16 116 ha, pogodna jedino za stočarstvo.“¹¹⁹ Nadodaje još zanimljivost da je to područje udaljeno od mora, točnije od ušća Neretve, oko 65 kilometara, što smatra udaljenošću koju bi rimska vojska relativno brzo mogla prevaliti u slučaju neke nove pobune Ardijejaca. Valja dodati da se, barem djelomično i ugrubo, ta teorija poklapa s onom koju donosi Bojanovski, odnosno s njegovim razmišljanjem da je jezgra Ardijejaca nakon rimskog preseljenja bila na širem području Neretve.¹²⁰

No, to nije kraj spomena Ardijejaca u izvorima. Spominju se još nekoliko puta i to u vrijeme građanskog rata Cezara i Pompeja kada Vatinije 46. g. u jednom pismu Ciceronu piše: „Čuo sam da je tvoj rob čitač pobjegao Vardejcima; o njemu nisi mi ništa javio. Ja sam ipak zapovjedio da ga traže i na kopnu i na moru. Svakako ću ga pronaći, jedino ako nije u Dalmaciju pobjegao, a i odanle ću ga jednom izvući.“¹²¹ To pismo može koristiti i za pokušaj neke geografske odrednice novog položaja naroda, a to je Dodig protumačio tako da se oni nalaze nedaleko od Delmata,¹²² dok Lučić još smatra da moraju biti pozicionirani negdje na desnoj

¹¹⁷ M. Garašanin, 1974, 15-16.

¹¹⁸ R. Dodig, 2013, 46-47.

¹¹⁹ R. Dodig, 2013, 46-47.

¹²⁰ Mišljenje Bojanovskog prenosim iz M. Zaninović, 1992, 106.

¹²¹ Cic., *Fam.*, 5, 9, 2 (prijevod R. Dodig, 2013, 38-39.).

¹²² R. Dodig, 2013, 46-47.

obali Neretve.¹²³ Šašel Kos se djelomično slaže s tim i kaže da im je središte, oko II. st. pr. n. e. bilo negdje oko rijeke Neretve, a u Ciceronovo vrijeme sigurno u unutrašnjosti, u zaleđu Narone, jer je njegov rob Dionizije pobjegao iz Narone na njihov teritorij.¹²⁴

3. Pomorstvo i gusarstvo

Raniji dio ovog rada pokazao je da se smatra da su Ardijejci nakon poraza od Kelta oko 370. g. pr. n. e. migrirali iz unutrašnjosti prema jugu i naselili se na priobalni prostor oko rijeke Neretve koji su zauzimali Nesti i Manijci koje u svom *Periplusu* bilježi Pseudo-Skilak. Naravno, prema takvim podacima zaključujemo da su pri naseljavanju morali ovladati i vještinom pomorstva. Vrlo vjerojatno su neke običaje, uključujući pomorstvo, preuzeli od naroda koji su prije njih naseljavali priobalni prostor i otoke, a te pomorske vještine Ardijejci su izučili toliko dobro da su sa svojim lembima stvarali velike probleme čak i moćnoj rimskoj državi koja ih je zbog toga i kaznila.¹²⁵

Nisu ilirski gusari pljačkali samo uska obalna područja, već su se nekada znali zaletjeti i dublje u unutrašnjost tako što bi se lađama dovezli do obale, iskricali na nju te onda ušli u unutrašnjost, opljačkali i vratili se brodovima odakle su i došli.¹²⁶ Cabanes smatra da gusarenju ne treba pridodavati neki veliki i poseban značaj jer je ono bilo normalna aktivnost toga razdoblja, a prema Tukididu (Thuc., 1, 5) vršili su ga i Grci i barbari, koji su svojim gusarenjem pokušavali steći korist za sebe i nahraniti siromašne. Prema njemu cilj su im najčešće bila neutvrđena mjesta, a gusarenje nije bilo sramotno već je donosilo i slavu.¹²⁷

¹²³ J. Lučić, 1966, 252-253.

¹²⁴ M. Šašel Kos, 2005, 360.

¹²⁵ M. Zaninović, 1992, 104.

¹²⁶ P. Cabanes, 2002, 140-141.

¹²⁷ P. Cabanes, 2002, 140-142.

3.1. Vanjski uvjeti jačanja Ardijejaca kao pomorske sile

Brzom afirmiranju Ardijejaca kao pomorske sile uvelike je pomoglo nepostojanje neke jače političke moći na prostorima koje su naseljavali, a Zaninović smatra da je ista situacija bila i na onome dijelu Jadrana na kojem su Ardijejci proširili svoju dominaciju, jer im se nakon Peloponeskog rata koji je, prema njemu, doveo do stvaranja „političko-strateškog vakuuma,“ nije imao tko suprotstaviti.¹²⁸ On, što mi se čini vrlo diskutabilno, smatra da je prije same afirmacije Ardijejaca na prostoru uz Jadran vodeću ulogu imala knidska kolonija na otoku Korčuli za koju pretpostavlja da je prestala postojati upravo u vrijeme Peloponeskog rata. Razlog tome prestanku postojanja ne može se sa sigurnošću potvrditi, ali se može pretpostaviti da su ostali bez pomoći matičnog grada/metropole te je naseobina zbog nedostatka namirnica napuštena ili je bila razorena od strane Ilira,¹²⁹ ali smatram da ne treba isključiti ni mogućnost kombinacije ta dva čimbenika, tj. da je oslabila zbog prekinutih odnosa s metropolom i tako postala lagan plijen Ilirima. Bilo kako bilo, pretpostavlja se da nakon njenog propadanja dolaze na Korčulu Isejci i u III. st. pr. n. e. osnivaju svoju naseobinu na području današnjeg mjesta Lumbarda. Poznato je da oni nakon pregovora sklapaju ugovor s „Pilom i sinom mu Dazom“ koje Zaninović po imenima smatra Ilirima te se pita jesu li možda oni neki važniji plemenski vođe možda čak Ardijejaca?¹³⁰ Osim navedenoga dolazi još i do opadanja utjecaja Atene u V. i IV. st. pr. n. e. koja je trgovala s gradovima na delti rijeke Pad, ali se javlja početak kolonizacijske politike Sirakuze. Dionizije Stariji provodi tu kolonizaciju kako bi uspostavio svoju dominaciju Jadranskim morem te osniva Isu i pomaže u osnutku kolonije *Pharos*. Osnivanjem tih novih kolonija dolazi do povećanja trgovačke aktivnosti u Jadranu, zbog čega je poraslo i gusarenje koje ju je učinilo veoma opasnom, ali zbog toga i izrazito unosnom.¹³¹ Na spomen gusarstva Jadranom postavlja se pitanje jesu li ti gusari sredinom IV. st. pr. n. e. bili

¹²⁸ M. Zaninović, 1992, 106.

¹²⁹ M. Zaninović, 1992, 106.

¹³⁰ M. Zaninović, 1992, 106.

¹³¹ M. Zaninović, 1992, 107.

Ardijejci? Unatoč velikoj gusarskoj opasnosti trgovina se ipak odvijala, o čemu svjedoče i arheološki nalazi helenskih proizvoda koji su možda opljačkani, ali možda i kupljeni.¹³² Diodor Sikulski piše da je Dionizije Mlađi, vladar Sirakuze, bio primoran osnovati u Apuliji dvije kolonije da brane ulaz u Jadran od gusara koji žive duž jadranskih obala i čine ih nesigurnima za plovidbu.¹³³ Tu je očito da su Iliri već naveliko stvarali probleme Sirakužanima koji su bili oslabljeni građanskim ratovima.¹³⁴

Dakle, u to vrijeme kao što je prikazano, nije bilo neke veće sile koja bi potisnula gusare te su oni sve više jačali i gospodarili jadranskom obalom. Nakon slabljenja Sirakuze više se ni *Issa* i *Pharos* nisu mogli boriti protiv Ilira. Ako se u obzir uzme Teopompova vijest o tome da Ardijejci posjeduju 300.000 prospelata, koliko god to moglo biti pretjerano, ona može odražavati brzi uspon ardijejske vojne moći jer Zaninović pretpostavlja da su ti prospelati, ma koliko ih bilo, mogli biti pokretači lembe, odnosno veslači.¹³⁵ Ti pokoreni narodi za Šašel Kos su vrlo vjerojatno Manijci, a možda čak i Nesti za koje, kako je spomenuto, raniji izvori govore da naseljavaju područje oko Neretve, a ona misli da su vjerojatno cijela sela bila podvrgnuta, a seljaci trebali raditi i ratovali za Ardijejce koji se zadržavaju na područjima uz rijeku Neretvu sve do poraza u ilirskim ratovima.¹³⁶ Wilkes dodaje da ti prospelati nisu bili zatvorenici koje se izvozilo na prodaju na tržnicama robova helenističkog svijeta, već smatra da su bili ovisni članovi zajednice koji su, s vremena na vrijeme, čak sudjelovali u ratnim pohodima.¹³⁷

Treba shvatiti da Ardijejci nisu morali fizički zaposjesti sav prostor za koji ih se veže, već je bilo važno da se uz obalu zauzmu važne luke i strateške plovidbene točke koje onda omogućuju kontrolu pomorskog života na pomorskim pravcima. Zbog toga se može reći da je

¹³² M. Zaninović, 1992, 107.

¹³³ Diod., *Bibl.*, 16, 5, 3-4; M. Zaninović, 1992, 107.

¹³⁴ M. Zaninović, 1992, 107.

¹³⁵ M. Zaninović, 1992, 107-108.

¹³⁶ M. Šašel Kos, 2005, 180-182.

¹³⁷ J. Wilkes, 2001, 139.

razmjerno brzo uslijedio proces prilagodbe i početak djelovanja na moru.¹³⁸ Način izgradnje lembe su vrlo vjerojatno preuzeli od starosjedilaca koje su zatekli po svom dolasku na priobalje. U vrijeme Dionizija Starijeg (o. 432. pr. Kr. –367.) *Issa* i *Pharos* kontrolirali su srednji Jadran, a njegovom smrću i slabljenjem vlasti nakon njega otvorio se prostor za jačanje Ardijejaca. Oni su na temelju velike pomorske moći stvorili i svoju državu ili plemenski savez kojemu su bili na čelu. Snagu Ardijejaca u pomorskom segmentu prikazuju i izvori, Plinije Stariji: „Vardeja (Ardijejaca), nekoć pljačkaša Italije nema više od 20 dekurija,¹³⁹ i Apijan: „Ardijejci su najbolji na moru... i pomorci uz koje stoje Liburni drugo ilirsko pleme.“¹⁴⁰ Dakle, padom sirakuške moći i političkom podjelom helenističkog svijeta nakon smrti Aleksandra Velikog, Ardijejci su se, smatra Zaninović, našli na „ničijoj zemlji“ i zbog toga su mogli razviti jaku državu ili plemenski savez. Kada se tome pridoda i slabljenje Epira nakon smrti Pirova sina Aleksandra II. oko 240. vidi se da Ardijejci zapravo i nisu imali većih neprijatelja tijekom razvoja svoje države, sve do dolaska Rima.¹⁴¹

3.2. Ardijejci kao pomorska sila

Veliki dio povijesti Ardijejaca veže se uz srednji i južni Jadran. Jačanje i širenje moći vidljivo je djelovanjem Pleurata od sredine III. st., a zatim to nastavlja njegov sin Agron koji zauzima Pharos i kontrolira velik dio obale. O njegovoj snazi svjedoči Polibije koji govori da je on bio u stanju okupiti flotu od 100 lembe i na njih ukrcati 5000 vojnika s kojima je pomogao makedonskom kralju Demetriju u pobjedi protiv Etolaca 231. g. prije nove ere.¹⁴² U tome se vidi nezanemariva pomorska snaga Ardijejaca, a iako se radi o manjim brodovima, lembima, Cabanes napominje da jedan brod može nositi do 50 vojnika te određenu količinu ratnog plijena i smatra da takva flota nije mogla nastati odjednom, što znači da su Agronovi Iliri imali

¹³⁸ M. Zaninović, 1992, 108.

¹³⁹ Plin., *N. h.*, 3, 143.

¹⁴⁰ App., *Ill.*, 3.

¹⁴¹ M. Zaninović, 1992, 109; P. Cabanes, 2002, 148-149; M. Šašel Kos, 2005, 254-255.

¹⁴² Polyb., *Hist.*, 2, 3, 1.

određenu tradiciju plovidbe i prije 231. godine.¹⁴³ Tu osvajačku politiku nastavila je Teuta koja je osvojila Isu i Korkiru te na ovom posljednjem otoku postavila Demetrija Farskog za namjesnika.¹⁴⁴

Vjerojatno je da većina informacija u antičkim izvorima o ilirskom gusarenju sadržava određenu dozu pretjerivanja i pripisanog stereotipa ondašnjih ljudi prema onima koji su obavljali taj način „privrede.“ Dalmatinska obala i priobalje zbog svoje razvedenosti odlično je područje za gusarenje, a lembi, kao brze i okretne brodice, omogućavali su brze prepade.¹⁴⁵ Dokaz za spomenutu gusarsku tradiciju Ilira nalazi se i kod Polibija kada on piše: „Od neznanih vremena Iliri su napadali i pljačkali brodove koji su plovili iz Italije.“¹⁴⁶ Također, za vrijeme opsade Foenike, kao važnog trgovačkog središta za trgovinu s Italijom, dio ilirskih brodova, možda privatnih, možda u službi Teute, teško je reći, napadao je italske trgovce. Broj tih napada ne može se zanemariti, a možda se može govoriti i o nekakvoj povećanoj razini gusarstva koja je zajedno s rimskim geopolitičkim ciljevima dovela do situacije da Senat odluči nešto poduzeti.¹⁴⁷ Ipak treba u obzir uzeti i Polibija koji kada prikazuje posjet rimskih izaslanika, braće Lucija i Gaja Korunkanija, Teuti i ubojstvo jednog od njih,¹⁴⁸ sigurno želi opravdati rimsku vojnu intervenciju na istočnojadransku obalu. Kada su izaslanici došli Teuta je slavila kraj pobune u Iliriji i bila zauzeta opsadom Ise, posljednjeg grada na tom prostoru koji nije bio u njenim rukama. Na žalbe poslanika odgovorila je da nitko u službi Ilirskog kraljevstva neće napadati trgovce, ali da ne može zabraniti tradicionalno stjecanje dobara pojedinaca, na što je jedan poslanik odgovorio da će Rim izmijeniti odnose između vladara i podanika u Iliriji, nakon čega je ona naredila da se on na povratku kući ubije.¹⁴⁹ Teutini Iliri, prema Polibiju, harali su

¹⁴³ P. Cabanes, 2002, 138-139.

¹⁴⁴ M. Zaninović, 1992, 109.

¹⁴⁵ J. Wilkes, 2001, 238.

¹⁴⁶ Polyb., *Hist.*, 2, 8, 1 (prijevod J. Wilkes, 2001, 173.).

¹⁴⁷ J. Wilkes, 2001, 173-174.

¹⁴⁸ Polyb., *Hist.*, 2, 8.

¹⁴⁹ J. Wilkes, 2001, 173-174.

morem, pljačkali, ubijali i zarobljavali trgovce te im je gusarstvo bilo dobar izvor zarade, ali i važan i sastavni dio svakodnevice.¹⁵⁰ O snazi Teutinog brodovlja govori i sam opseg vojske koju je Rim poslao na Teutu, a za koju Polibije govori da iznosi 200 brodova, 20.000 pješaka i 2000 konjanika.¹⁵¹

Rimska vojna intervencija protiv Ilirskog kraljevstva 229. g., kako smatra Wilkes, uhvatila je Teutu i njenu vojsku nespremljene.¹⁵² Njeni Iliri brodovima su napali Korkiru, Epidamno i Apoloniju, porazili grčko brodovlje te na kraju zauzeli Korkiru. Tim potezima pod svoju vlast stavili su gotovo cijelu obalu sjeverno od Korinskog zaljeva, što je uključivalo i važne trgovačke morske pravce kroz Jadran. Razdoblje nakon rimskih uspjeha u Prvom ilirskom ratu, o kome će biti govora u daljnjem radu, bile su godine obnove ilirske moći pod Demetrijem Farskim koji je naslijedio Teutu jer je oženio Triteutu, majku kralja Pinesa koji je bio maloljetan.¹⁵³ Njegova vojska ponovno je započela s gusarstvom jer su u ljeto 221. godine Demetrije i Skerdilaida otplovili s 90 lembara južno od Lisa te nastavili pljačkati obalne gradove, bilo one na Peloponezu, bilo rimske saveznike što je izazvalo novi rimski napad. Demetrije se na to pokušao pripremiti jer je na Faros iskrcao 6000 dobro opremljenih vojnika, a sličnu stvar je prethodno napravio i u Dimalama, u zaleđu Apolonije, koje su pale nakon 7 dana opsade.¹⁵⁴ No, napad na Faros izvršen je nešto drugačije. Konzul Emilije Paulo, da bi izbjegao dugu opsadu, poslužio se varkom. Vojsku je sakrio u šumu, a nekoliko brodova poslao da namami Demetrija izvan farskih zidina. Kada je Demetrije izveo vojsku izvan zidina, glavnina Rimljana je izašla iz šume, sukobila se s njom te je porazila, a Demetrije je nakon poraza uspio pobjeći u Makedoniju.¹⁵⁵

¹⁵⁰ P. Cabanes, 2002, 144-146.

¹⁵¹ Polyb., *Hist.*, 2, 11, 1 i 7.

¹⁵² J. Wilkes, 2001, 174.

¹⁵³ J. Wilkes, 2001, 174-175; P. Cabanes, 2002, 150-151.

¹⁵⁴ J. Wilkes, 2001, 176-177; P. Cabanes, 2002, 155-157.

¹⁵⁵ Polyb., *Hist.*, 3, 18-19; App., *Ill.*, 8; J. Wilkes, 2001, 174-178.

Polibije govori da je Pleurat, za kojeg je ranije rečeno da je sin Skerdilaide, što znači da je u krvnom srodstvu s Agronom, bio nagrađen za svoju lojalnost prema Rimu riječima „zauzvrat što nije činio ništa učinili su ga najvećim vladarem Ilira.“¹⁵⁶ Dakle, vidljivo je da se vlast nad Ilirskim kraljevstvom, nakon što je bila u rukama Demetrija Farskog, ponovno vraća ardijskoj dinastiji. Pleurat je nastavio raditi što i njegovi prethodnici, pljačkao je, a ostala je zabilježena pljačka obale Etolije 189. g., po čemu je očito da gusarstvo nije izašlo iz ilirskog mentaliteta ni nakon što ih je gotovo došlo glave.¹⁵⁷ Sljedećih par godina izvori ne otkrivaju djelovanja Pleurata sve do 189. godine kada Tit Livije za njega piše da je sudjelovao u Rimsko-sirijskom ratu tako što je sa 60 lemna radio ono što su Iliri najbolje znali, pljačkati i gusariti po Korintskom zaljevu.¹⁵⁸

4. Prvi Ilirski rat

Cjelokupnu ilirsku povijest, pa tako i povijest Ardijsjaca promatramo uglavnom kroz vojne odnose s većim silama, npr. Makedonskim kraljevstvom i Rimom. Apijan je opisao sva tri ilirska rata posvetivši svakom od njih po jedno poglavlje, 7., 8. i 9., ali ipak on nije najvažniji izvor za njih, nego su to zbog same obuhvatnosti opisa Polibije za Prvi i Drugi, te Livije za Treći, ali ne treba umanjivati ni važnost ostalih kao što su spomenuti Apijan i Kasije Dion koji donose neke drugačije informacije.¹⁵⁹

Prvi ilirski rat predstavlja početak rimskog ekspanzionizma na istočnu obalu Jadrana, a njegov početak može opravdati borbom protiv gusarstva. S nekih drugih stajališta vidi se da se nastala politička situacija mogla riješiti drugačije i diplomatski,¹⁶⁰ ali ne treba sada povlačiti onu famoznu frazu: „Što bi bilo da je bilo drugačije?“. Politička situacija u kojoj su se rimski interesi

¹⁵⁶ Polyb., *Hist.*, 21, 11, 7-8 (prijevod J. Wilkes, 2001, 184-185).

¹⁵⁷ J. Wilkes, 2001, 184-185.

¹⁵⁸ Liv., *A. U. c.*, 38, 7, 2.

¹⁵⁹ M. Šašel Kos, 2005, 249.

¹⁶⁰ M. Šašel Kos, 2005, 252.

našli ugroženi savezom Ilirskog kraljevstva na čelu s Agronom i Makedonskog kraljevstva očito je Rimu bila „poziv“ za pokazivanje moći.

Agron je, kao što je spomenuto ranije i kako će biti govora nešto kasnije, bio smatran jednim od najjačih ilirskih vladara. Njegova se snažna vlast vjerojatno temeljila na relativno snažnoj povezanosti, ili bolje rečeno odanosti, plemenskih dinasta koji su mu bili podređeni. Šašel Kos smatra da su primjer takvih dinasta Demetrije Farski i Skerdilaida koji su ostali poimenice zabilježeni, dok drugi nisu bili te sudbine.¹⁶¹ Nadalje, Rimljani su svakako svojom intervencijom priskočili u pomoć trgovački važnim grčkim gradovima na istočnojadranskoj obali jer im je prijetila ilirska opasnost. Strateški gledano, njihov pad sigurno bi poremetio odnose moći, otežao trgovinu, ali i doveo do povećanja gusarske aktivnosti što Rim nikao nije mogao dozvoliti, dok bi im, s druge strane, zauzimanje Ilirskog kraljevstva donijelo odličnu stratešku točku za kontrolu plovidbe Jadranom koju je najlakše provoditi na Otrantskim vratima.¹⁶²

4.1. Ardijejci i snaga

Stvaranje, ako ne novog, onda svakako jačeg i trajnijeg političkog poretka na čelu s Ardijejcima dogodilo se, kako to povijesna situacija obično i nalaže, slabljenjem sila koje su okruživale njihov teritorij. „Uspon Ardijejaca na obali i Dardana u unutrašnjosti, prati pad i raslojavanje Autarijata,“¹⁶³ a treba istaknuti i slabljenje Epira nakon Pirove smrti što je svakako dovelo do popuštanja njihova utjecaja na južnojadranskoj obali. Apijan piše za Agrona da „je bio kralj tog dijela Ilirije koji graniči s Jadranskim morem nad kojim su imali vlast Pir i njegovi nasljednici.“¹⁶⁴ Smatra se da je Agron, sin Pleuratov, bio dio ardijejske vladajuće dinastije,¹⁶⁵ a Apijan kaže da je „on osvojio dio Epira, a također i Korkiru, Epidamno, i Pharos, jedan po jedan

¹⁶¹ M. Šašel Kos, 2005, 252-253.

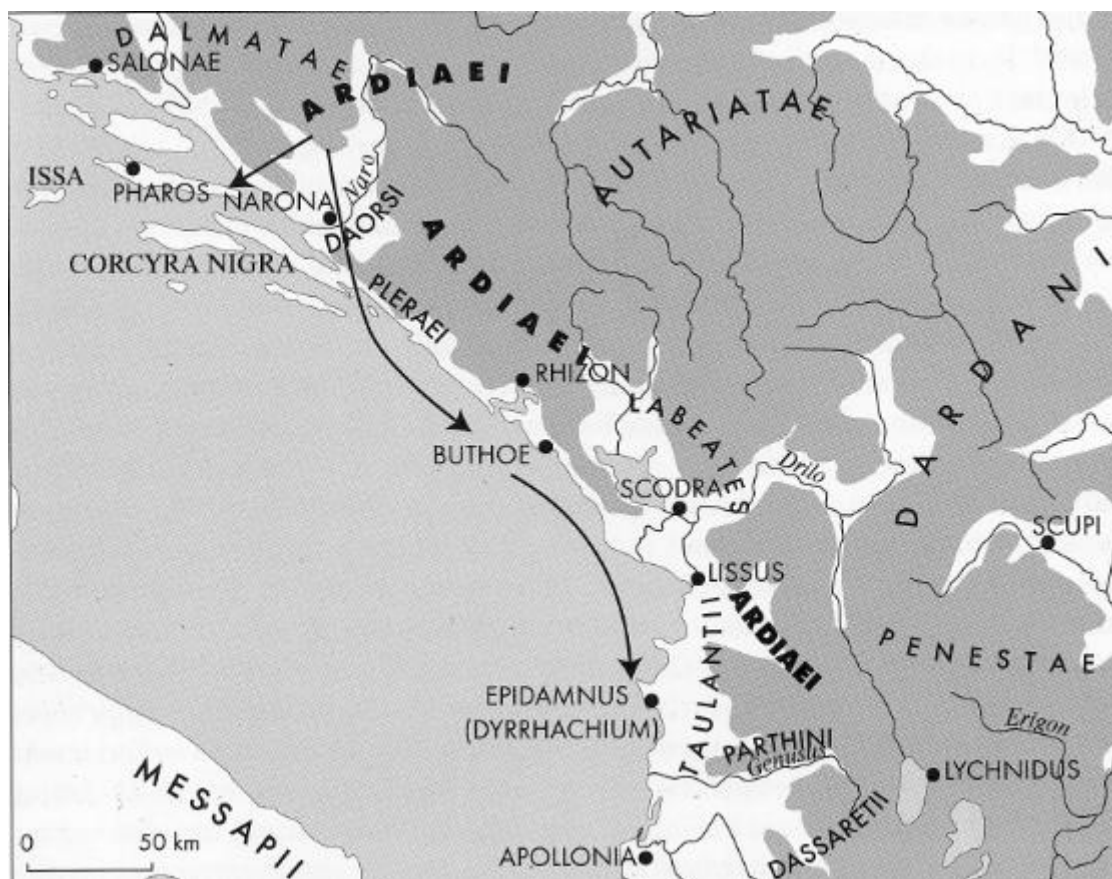
¹⁶² M. Šašel Kos, 2005, 250-252.

¹⁶³ J. Wilkes, 2001, 155.

¹⁶⁴ App., *Ill.*, 7.

¹⁶⁵ J. Wilkes, 2001, 170-171.

i u njima uspostavio posade.¹⁶⁶ Za njega i Polibije govori da je raspolagao moćnijom vojskom na kopnu i moru od svih koji su vladali prije njega.¹⁶⁷ Ipak, Apijan nijednom ne spominje da Agron pripada ardijejskoj dinastiji, a Šašel Kos sugerira da to možda upućuje na njegovo relativno skromno znanje o prilikama na prostoru koji naseljavaju Iliri.¹⁶⁸ Agronova vladavina smatra se razdobljem najveće političke i vojne moći Ardijejaca (v. Kartu 5), ali nakon Prvog ilirskog rata ta moć počinje konstantno opadati.¹⁶⁹

Karta 5. Širenje Ardijejaca neposredno prije I. ilirskog rata (M. Šašel Kos, 2005, Fig. 70)

Polibije svjedoči o važnosti Ardijejaca kao političko-vojnog faktora sredinom III. st. pr. n. e. kada piše da makedonski kralj Demetrije II. zove Agrona da pomogne opsjednutom Medionu 232. ili 231. g., što je ovaj i učinio. Spasio je Medion od opsade, ubio i zarobio velik

¹⁶⁶ App., *Ill.*, 7.

¹⁶⁷ Polyb., *Hist.*, 2, 2, 4; J. Wilkes, 2001, 170-171.

¹⁶⁸ M. Šašel Kos, 2005, 318.

¹⁶⁹ M. Šašel Kos, 2005, 318.

broj Etolaca, uzeo njihovo oružje i opremu, a svoje lembe Iliri su napunili ratnim plijenom i vratili se u svoju zemlju.¹⁷⁰ Upravo je ta pobjeda izazvala Agronovu smrt, jer je on, sav sretan i ushićen zbog pobjede, previše popio što ga je na kraju došlo glave.¹⁷¹ Takvo gusarenje nastavilo se i za njegove nasljednice Teute čiji brodovi pljačkaju po obalama Peloponeza i Epira. No, nisu oni bili jaki samo na moru, jer tu je događaj kada su Epirani pokušali poraziti Ilire u Foeniki, ali su Iliri preko noći napustili grad i sutradan ih porazili na bojnopolju. Foeniku su kasnije razmijenili za određenu cijenu i po zapovijedi Teute vratili se u svoju zemlju jer su neki Iliri prešli na stranu Dardanaca.¹⁷²

Cabanes pak iz ranije spominjanih Polibijevih riječi: „Kralj Ilira, Agron, koji bijaše sin Pleuratov, imao je na zemlji i na moru značajniju vojnu silu nego bilo koji od onih koji prije njega vladahu Ilirima,“¹⁷³ opaža neke druge stvari. Pretpostavlja da je Agron koji je prijestolje naslijedio od oca Pleurata, izgleda bio sposoban i osvojiti, ili podjarmiti veća područja nego njegovi prethodnici (v. Kartu 5). Cabanes smatra da je središte njegove države vjerojatno bilo oko Skodre gdje su smješteni Labeati ili nešto sjevernije gdje su bili Ardijejci. Ono nikako nije moglo biti na istoku koji je bio pod Makedonijom, ili na jugu Ilirije koji je kontrolirao Epir.¹⁷⁴ Zajednički neprijatelj Makedonije i Agrona bili su vrlo vjerojatno Dardanci, a dobri odnosi Agrona i Demetrija II., makedonskog kralja, vide se u tome što je Demetrije platio Agronu da intervenira protiv Etolaca u Akarnaniji. Dodatni pokazatelj da su Dardanci bili neprijatelji Ardijejcima je i Polibije koji govori da je Teuta nakon spomenutog osvajanja Foenike morala premjestiti svoju vojsku jer se dio Ilira odmetnuo od njene vlasti i okrenuo Dardancima (Polyb., *Hist.*, 2, 6, 4), koji su se vjerojatno upuštali u sukobe sa susjedima zbog pritiska od migracija naroda od Dunava.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Polyb., *Hist.*, 2, 3.

¹⁷¹ Polyb., *Hist.*, 2, 4, 6.

¹⁷² J. Wilkes, 2001, 171-173.

¹⁷³ Polyb., *Hist.*, 2, 2, 4.

¹⁷⁴ P. Cabanes, 2002, 138-139.

¹⁷⁵ P. Cabanes, 2002, 138-139.

Kada je riječ o Agronovoj smrti postoji određena kontradiktornost izvora jer ju Polibije stavlja u jesen 231. g., tj. nakon bitke kod Mediona,¹⁷⁶ Dion Kasije nešto kasnije, nakon što Isa traži rimsku pomoć, ali prije same intervencije,¹⁷⁷ dok Apijan to čini najkasnije jer Agronu pripisuje i napad na Isu i ubojstvo rimskog poklisara.¹⁷⁸ Uglavnom se kao najvjerodostojniji izvor uzima Polibije.

4.2. Kraljica Teuta, od vrhunca do poraza

Kao što je već više puta spomenuto, kao nasljednik Agrona pojavljuje se sin Pines, a s obzirom da je premlad da zauzme prijestolje, regentica postaje kraljica Teuta. Već u ljeto 230. Iliri napadaju Foenike, važan haonijski grad, tako da su došli brodovima i iskrkali se na obalu, dok je drugi dio vojske, njih 5000, pod zapovjedništvom Skerdilaide išao kopnom. Nedugo nakon toga, a neposredno pred bitku protiv Epirana, Teuta opoziva vojsku zbog ranije spomenute dardanske opasnosti. Skerdilaida sklapa mir s Etolcima i vraća dio vojske kopnom, a drugi dio Ilira se na svojim lembima, punima plijena, vraća kući.¹⁷⁹ Dakle, Teutino kraljevstvo je toliko ojačalo da su susjedi morali sklapati primirje s njima, a i sama Teuta je, prema Polibiju, bila iznenađena dobrim plijenom.¹⁸⁰ Takvo jačanje kraljevstva vidi se u širenju utjecaja na jug, ali i na sjever (v. Kartu 5) gdje je napad na Isu zapravo napad na jedini grad na tom prostoru koji nije pod vlašću Teute.¹⁸¹

Polibijevo prikazivanje snage Ilira možda ima namjeru samo pokazati s čime će se Rim suočiti i pokazati da su Rimljani zapravo nekakvi spasitelji, a ne napadači, jer prema njihovoj politici, oni ratuju samo zbog samoobrane. Tako Polibije govori da je sukob Ilira i Rima počeo zbog žalbi koje su Senatu predali italjski trgovci,¹⁸² a Apijan i Dion Kasije kazuju da je rat počeo

¹⁷⁶ Polyb., *Hist.*, 2, 4, 6-7.

¹⁷⁷ Cass., Dio., fr. 49, 1-3; Zonar., 8, 19.

¹⁷⁸ App., *Ill.*, 7; P. Cabanes, 2002, 142.

¹⁷⁹ P. Cabanes, 2002, 143.

¹⁸⁰ Polyb., *Hist.*, 2, 8, 4.

¹⁸¹ P. Cabanes, 2002, 142-144.

¹⁸² Polyb., *Hist.*, 2, 8, 2.

zbog isejskog poziva u pomoć, koje je dovelo do slanja izaslanika i ubojstva jednog od njih. Koliko je gusarstvo bilo važan i sastavni dio svakodnevice govori epizoda, o kojoj će nešto kasnije biti više riječi, kada je Teuta rimskim izaslanicima odgovorila da ne može zabraniti pojedincu da gusari ako on to želi. Ubojstvo jednog od dvojice poklisara bio je povod ratu, a rimska vojska od 200 brodova, 20.000 pješaka i 2000 konjanika, koju Polibije navodi, pokazuje pravu snagu Teutine vojske.

Prije zauzeća Korkire ilirsko brodogradnja sudjelovalo je u bitci kod Paksa kada su pomogli Akarnanima da poraze ahejsko brodogradnja.¹⁸³ Upravu nad zauzetom Korkirom dobio je Demetrije Farski, ali on nakon dolaska rimske vojske izdaje Teutu te prepušta grad Rimljanima. Što je prethodilo takvoj odluci teško je reći. Je li to možda bila svađa između njega i Teute, ili pak neka obećanja Rimljana?¹⁸⁴

Nakon toga, Rimljani stavljaju Korkiru, a zatim Apoloniju i Epidamno pod svoju zaštitu, tj. sklapaju savez s njima, te, kako kaže Polibije, prodiru u unutrašnjost Ilirije i podvrgavaju Ardijejce.¹⁸⁵ U proljeće 228. g. dolazi do sklapanja mira (v. Kartu 6) Teute i Rima te je njezino kraljevstvo podijeljeno na tri dijela. Ona pristaje na plaćanje tributa te prepuštanje dijela teritorija i obvezuje se da neće ploviti iza Lješa s više od dva nenaoružana broda, pri čemu je vidljivo da Rimljani pokušavaju na taj način suzbiti gusarstvo. Iliri se obvezuju na plaćanje danaka,¹⁸⁶ ali Šašel Kos upozorava na to da nije poznato je li to bila ratna odšteta ili godišnji danak.¹⁸⁷ Sjeverni dio Teutinog kraljevstva s Farom, ali bez Ise, dobio je Demetrije Farski kao nagradu za predaju te on, prema Polibiju, pod svojom vlašću drži najveći broj Ilira (Polyb., *Hist.*, 2, 11, 17), što i ne mora biti netočno ako se pod njegovu vlast uključe Ardijejci.¹⁸⁸ Na jugu Teutine države uspostavljen je rimski protektorat, u koji su spadali gradovi Korkira,

¹⁸³ M. Šašel Kos, 2005, 253-255; P. Cabanes, 2002, 145-146.

¹⁸⁴ P. Cabanes, 2002, 147-149.

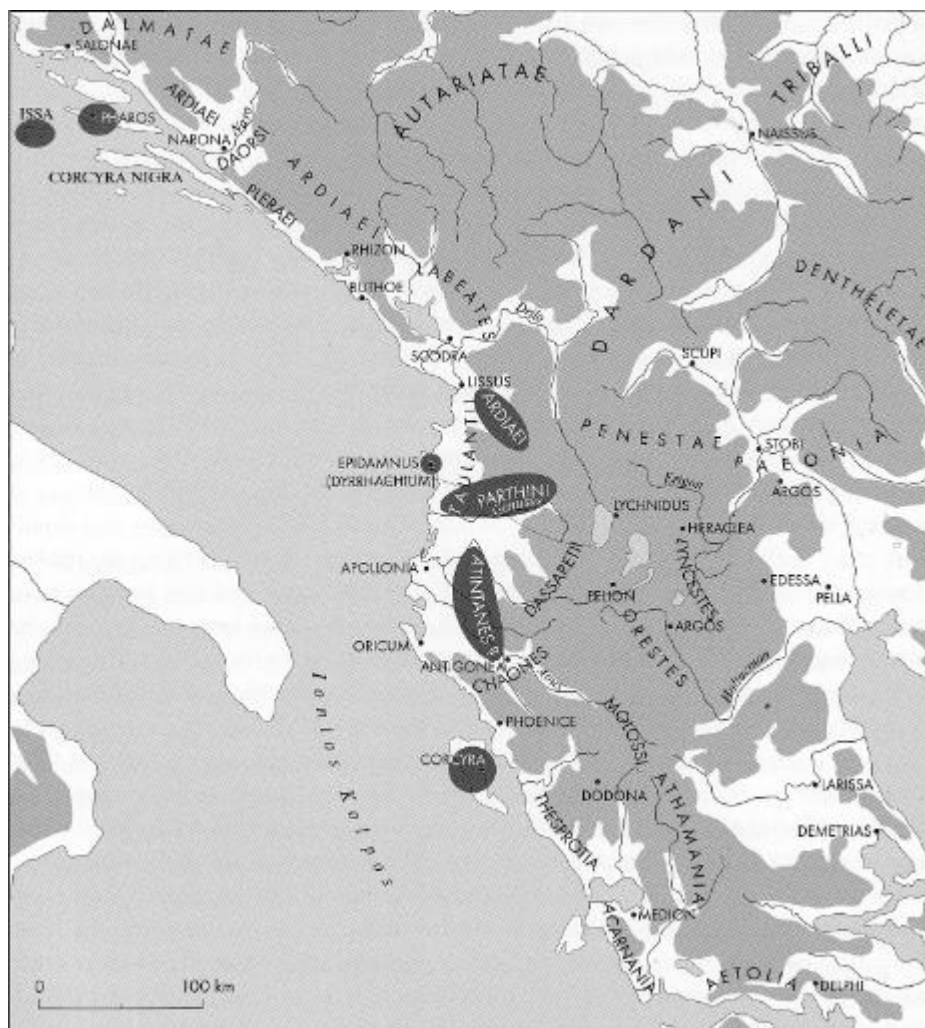
¹⁸⁵ Polyb., *Hist.*, 2, 11, 5-10.

¹⁸⁶ Za mirovni ugovor između Teute i Rimljana v. M. Šašel Kos, 2005, 255 i P. Cabanes, 2002, 148-149.

¹⁸⁷ M. Šašel Kos, 2005, 255.

¹⁸⁸ P. Cabanes, 2002, 149.

Apolonija i Epidamno te plemena Partina i Atintana, a tome je priključena i Isa. Kao treći dio izdvaja se unutrašnjost koja je prepuštena Pinesu.

Karta 6. Narodi i naselja pokorena u Prvom ilirskom ratu prema Apijanuu i Polibiju (M. Šašel Kos, Fig. 60)

4.3. Polibijev prikaz Teute

Predodžbe o barbarima, ali i ženama u antici bile su u negativne i oni su smatrani destruktivnim snagama koje su ugrožavale civilizirano i uređeno društvo. Njih se percipiralo kao opasne, sklone “nasilju, bijesu i nedostatku samokontrole.”¹⁸⁹ Takva razmišljanja nalaze se i kod Polibija koji je smatrao da grčka i rimska elita ima dužnost zaštititi društvo od takvih,

¹⁸⁹ A. Bajrić, 2014, 36.

nazovimo ih, negativnih pojava. Samo je “zreli aristokratski muškarac” mogao održati kontrolu i vladati situacijom koja zahtjeva hrabrost i razumno postupanje.¹⁹⁰

Nešto ranije u radu istaknuto je gusarstvo kao razlog dolaska rimskog poslanstva pred Teutu. Kada se analizira kako Polibije opisuje dijalog Teute i rimskog poslanika,¹⁹¹ uočava se pomalo čudno ponašanje vladarice. Ona je, prema Polibiju, saslušala rimske poslanike oholo, a zatim je odgovorila da će paziti na to da Rimljane ne zadesi nepravda i da ilirski kraljevi nemaju pravo ometati pojedince u gusarenju.¹⁹² Iz toga je jasno vidljivo da je direktna vlast ilirskih vladara, vjerojatno prema običajnom pravu, ograničena samo na određene društvene strukture što je odraz društveno-ekonomskih prilika u Teutinoj državi. Dion Kasije podudara se s Polibijem kada govori o ponašanju Teute te govori da je pokazala “tipičnu žensku prenagljenost i slabost pojačanu osjećajem moći zbog vlasti koju je imala.”¹⁹³

Polibije piše da je Teuta Korunkanijevu otvorenost primila ljutito i nerazumno kao žena te da je zbog bijesa zanemarila opće pravo naroda (*ius gentium*) i naredila napad na poslanika.¹⁹⁴ Isto tako, Polibije (Polyb., *Hist.*, 2, 8, 4) svojim opisom Teutine reakcije na količinu plijena nakon napada na Foenike sugerira, kako to vidi Bajrić, da njezini podhvati nisu imali vojno-političke ciljeve, nego pljačkaške, a količina plijena djelovala je kao poticaj za nastavak takog djelovanja. Tu se jasno uočava da on pokušava prikazati Teutu kao pohlepnu vladaricu koja teži isključivo materijalnom bogatstvu.¹⁹⁵

Ovakav prikaz Teute može se shvatiti kao prikaz žene helenskog svijeta koja je okarakterizirana kao slaba, nerazumna i strastvena.¹⁹⁶ No, Dion Kasije bio je još kritičniji u opisu Teute nakon ubojstva poslanika, kada kaže da je ona u “kratkom vremenu pokazala

¹⁹⁰ A. Bajrić, 2014, 36.

¹⁹¹ Polyb., *Hist.*, 2, 8, 6-11.

¹⁹² Polyb., *Hist.*, 2, 8, 7-8.

¹⁹³ Cass. Dio., 12. fr. 49, 1-7; A. Bajrić, 2014, 39-40.

¹⁹⁴ Polyb., *Hist.*, 2, 8, 12; A. Bajrić, 2014, 41.

¹⁹⁵ A. Bajrić, 2014, 44.

¹⁹⁶ A. Bajrić, 2014, 50.

slabost ženskog spola, koji brzo plane zbog pomanjkanja prosuđivanja” te da se brzo preplašila zbog kukavičluka.¹⁹⁷ Apijanov prikaz Teute se po ovom pitanju razlikuje od prethodne dvojice. On navodi da je ona poslala izaslanike u Rim da im preda zarobljenike i dezertere te je molila oprost za prijašnja djela.¹⁹⁸ Prema tome, Teuta je u njegovu opisu savjesna, oštroumna i svjesna da ako uđe u rat s Rimom može biti poražena te pokušava diplomatskim putem izgladiti situaciju.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Cass., Dio., 12, fr. 49, 2-7; A. Bajrić, 2014, 51.

¹⁹⁸ App., *Ill.*, 7.

¹⁹⁹ A. Bajrić, 2014, 51-52.

5. Zaključak

Ovaj završni rad bavi se ilirskim narodom Ardijejcima te detaljnije razmatra njihov geografski položaj i granice, zatim važnu privrednu granu i sastavni dio njihova života na priobalju, tj. gusarstvo koje je na kraju dovelo i do rimske intervencije, odnosno Prvog ilirskog rata i ardijejskog poraza u njemu.

Pri razmatranju granica rad prikazuje suprotstavljena mišljenja nekih autora i njihove različite interpretacije izvora te pokušava donijeti nekakve zaključke u vezi navedenog. Tako se Ardijejce na obalu smješta tek nakon 370. g. i prodora Kelta, ali diskutabilno ostaje na koji obalni prostor oni dolaze i gdje su im granice. Lokaliteti koje spominju izvori, poput “slanih izvora” iz Strabonova i Pseudo-Aristotelova djela te “velikog jezera” koje spominje Pseudo-Skilak, izazvali su brojne historiografske rasprave. Za “slane izvore” npr. Šašel Kos smatra da je to lokalitet Slana voda kod Konjica, a za “veliko jezero” iznosi teoriju da je to prostor današnjeg parka prirode Hutovo blato u Bosni i Hercegovini, što s druge strane ne odgovara identifikaciji lokacije sa Skadarskim jezerom koju čini npr. Fanula Papazoglu. Obje autorice pokušavaju odrediti granice pomoću informacija iz izvora, prema kojima su oba lokaliteta bili na granici s Autarijatima, ističući geografske lokacije toga naroda, dok Šašel Kos još pretpostavlja da su Autarijati zapravo konglomerat plemena te da se samo ime proširilo na manja plemena koja su se bila pod njima. To, prema njoj, znači da Ardijejci nisu morali biti neposredni susjedi Autarijata.

Ipak, u III. i II. st. malo je manje poteškoća oko određivanja njihova teritorija i može ih se smjestiti između Neretve i Ohridskog jezera. Ardijejci nakon poraza od Rimljana u Prvom ilirskom ratu i potpisivanja mirovnog ugovora nisu mijenjali svoj geografski položaj, odnosno nisu napuštali obale Jadranskog mora sve do 135. g. pr. n. e. kada ih Fulvije Flak zbog gusarstva kažnjava preseljavanjem u unutrašnjost, možda u planinske krajeve Hercegovine, gdje, s obzirom na to da ih kasniji izvori pojedinačno ne spominju, možda izumiru kao narod.

Iliri su u izvorima ostali zapamćeni kao opasni gusari koji su Rimljanima zadavali velike probleme i ometali im trgovinsku djelatnost. Tako se za Ardijejce smatra da su nakon doseljenja na jadransku obalu naučili pomorsku djelatnost od starosjedilaca i postupno ju pretvorili u svoju važnu privrednu djelatnost. Okretni i brzi lembi bili su odlični za brze prepade na moru, ali i za iskrcavanje na obalu i pljačkanje unutrašnjosti što su Ardijejci, barem prema dostupnim izvorima, jako često i jako dobro radili. Takvi napadi su na kraju doveli i do rimske intervencije i Prvog ilirskog rata koji je završio kobno po Ardijejce.

Podatci o Prvom ilirskom ratu mogu se naći u nekoliko izvora, ali su najdetaljniji oni iz Polibija i Apijana. Velika pomorska snaga Ardijejaca najbolje je vidljiva u vrijeme vladavine kralja Agrona, a nakon njega i kraljice Teute kada oni šire svoje kraljevstvo te pojačavaju gusarenje koje dovodi do uplitanja Rima i poraza Ilirskog kraljevstva. Okolnosti rata i ponašanje kraljice Teute opisuje Polibije kroz nekakav aristokratski muški pogled na žene u helenskom svijetu gdje se smatralo da one ne mogu dovoljno dobro razlučivati i donositi političke odluke te da su preimpulzivne.

6. Sažetak

Ovaj rad bavi se postojanjem ilirskog naroda Ardijejaca od prve pojave njihova imena u izvorima do njihova poraza od Rima i preseljenja u unutrašnjost kada nestaju s povijesne scene. Kombiniranjem antičkih izvora i njihovih suvremenih tumačenja u radu se pokušava odrediti geografski položaj Ardijejaca u određenim vremenskim razdobljima. Prikazani su najveći problemi vezani uz temu geografskog smještaja naroda, kao što su položaj „velikog jezera“ i „slanih izvora“ koji se nalaze kod antičkih pisaca te su predočena suprotna mišljenja i stajališta suvremenih autora koja proizlaze iz različite interpretacije tih izvora.

Dio sadržaja vezan je uz važnu privrednu granu Ardijejaca, gusarstvo, zbog kojeg ih antički izvori nerijetko i spominju te zbog kojeg su se našli na meti Rima. Ardijejci su u svojoj punoj snazi bili neposredno prije Prvog ilirskog rata, za vrijeme vladanja Agrona i Teute čija su osvajanja, ali i poraz u spomenutom ratu također jedna od važnijih tema u radu. Na samom kraju nalazi se suvremena interpretacija Polibijevog djela koja iz njegovih riječi o Teuti kao brzopletoj i neracionalnoj ženi, pokušava prikazati kakvo je bilo helensko mišljenje o ženama.

Ključne riječi: Ardijejci, geografski položaj, Agron, Teuta, Prvi ilirski rat

Summary

Ardiaei

This paper deals with the existence of the Illyrian people Ardiaei from their first appearance in the classical sources to their defeat by Rome and their migration into the interior when they disappeared from the historical scene. The paper tries to determine the geographical position of the Ardiaei in different periods according to both the ancient sources and their modern interpretations. The paper presents both the major problems relating to the geographical location of the Ardiaei, such as the position of the "great lake" and "salt springs", which are

found in classical sources and the opposing views of modern authors, which come from different interpretations of those sources.

A part of the content deals with an important Adriatic economic branch, piracy, because of which the classical sources often referred to them and for which they were attacked by Rome. The Ardiaei were in their full strength just before the First Illyrian War, during the reign of Agron and Teuta whose conquests and the defeat in the above-mentioned war, are also some of the most important topics in the work. At the very end there is a modern interpretation of Polybius, who spoke about Teuta as a temerity and irrational woman, where the author attempted to show what was the Greek view on women like.

Key words: Ardiaei, geographical position, Agron, Teuta, First Illyrian War

7. Popis literature

7. 1. Popis izdanja korištenih izvora

App., *Ill.*:

M. Šašel Kos, 2005, *Appian and Illyricum*, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, 2005, 52-81.

Liv., *A. U. c.*:

Tit Livije, Istorija Rima od osnivanja grada; prevod, predgovor i objašnjenja Miroslava Mirković, Beograd, 2012.

Plin., *N. h.*:

Plinije Stariji, Zemljopis starog svijeta = Naturalis historia: III, IV, V i VI knjiga; preveo i bilješkama popratio Uroš Pasini, Split, Književni krug, 2004.

Polyb., *Hist.*:

Polibije, Istorije I, knj. I-VIII, predgovor, prevod i komentar Marijana Riel, Novi Sad, Matica srpska, 1988.

7. 2. Literatura

A. Bajrić, 2014, Ilirska vladarica Teuta i Iliri u Polibijevom odlomku o rimskom poslanstvu u Iliriji, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 46, 2014., 29-56.

P. Cabanes, 2002, *Iliri od Bardileja do Gencija (IV. – II. Stoljeće prije Krista)*, Zagreb; Svitava, 2002.

S. Čače, 1999, Manijski zaljev, Jadastini i Salona, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 90-91, Split, 1999, 57–87.

R. Dodig, 2013, De Ardiaeis notae, *Hrvatski neretvanski zbornik 5*, Zagreb, 2013., 35-61.

M. Garašanin, 1974, Istorijska i arheološka razmatranja o Ilirskoj državi, *Glas, SANU CCLX*, odeljenje istoriskih nauka, knjiga 1, 1, 1974., 1-32.

J. Lučić, 1966, O migracijma ilirskog plemena Ardijeja, *Živa antika*, 16, Skopje, 1966., 245-254.

F. Papazoglu, 1963, O teritoriji ilirskog plemena Ardijeja, *Zbornik filozofskog fakulteta VII-1*, Beograd, 1963., 71-86.

F. Papazoglu, 1969, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*, ANU BiH, Djela, XXX, CBI 1, Sarajevo, 1969.

M. Suić, 1953, Gdje se nalazilo jezero iz 24. Poglavlja Pseudo Skilakova Peripla, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, VIII, Sarajevo, 1953, 111-129.

M. Suić, 1955, Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplusu, *Rad JAZU*, knj. 306, Zagreb, 1955.

M. Šašel Kos, 2005, *Appian and Illyricum*, Ljubljana, 2005.

M. Šašel Kos, 2013, The ‘great lake’ and the Autariatai in Pseudo-Skylax, *Mélanges de l'École française de Rome – Antiquité*, 2013 (URL: <http://journals.openedition.org/mefra/1376> ; DOI:10.4000/mefra.1376)

S. Vasilj - M. Forić, 2008, Istraživanje grobne humke na lokalitetu Desilo u Hutovom blatu, *Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja ANUBIH*, Knjiga XXXVII, 45 – 78.

J. Wilkes, 2001, *Iliri*, Split, Laus, 2001.

M. Zaninović, 1992, Pomorstvo Ardijejaca temelj njihove moći, *Opuscula Archaeologica*, 16, 1992., 103-115.

V. Zmaić – I. Miholjek, 2013, Podvodno arheološko istraživanje lokaliteta Desilo – Hutovo Blato, *Portal*, vol. 4., 171-186.

